Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 49 | 2015 | Nr. 2

Waterloo 1815-2015

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Vooromslag
De Franse soldaten marcheren van de heuvel op de vijand af. De groepen gebruikten formaties die tijdens de slag ook gebruikt zijn. Het is dus mogelijk dat de Fransen vroeger echt aan kwamen lopen zoals op de foto.
Foto: Cpetoriginals.

Binnenzijde vooromslag
Links
Jhr. mr. Robert baron van Breugel (1791-1873) als korporaal bij de Compagnie Vrijwillige Jagers van Vriesland, 1815. Op de achtergrond is het fanion van de compagnie te zien. Handgekleurde litho A. Canelle naar Willem Bartel van der Kooi, een uitgave van S. Lankhout, Den Haag.

Rechts
Hendrik Detmers (1760-1825). Miniatuurportret in pastel van Johannes Anspach (1752-1823), 1823.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

Achteromslag
De commandant van het Nederlandse veldleger, de prins van Oranje. Schilderij van onbekend kunstenaar, waarschijnlijk omstreeks 1815.
Bron: Wikipedia.

Binnenzijde achteromslag
Boven,
Re-enacters bij de Slag om Waterloo.
Foto: Cpetoriginals.

Onder
Nachtonderkomen van de re-enacters.
Foto: Cpetoriginals

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Dr. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Drs. Liesbeth Brama
Drs. Pauline Onderwater
Dr. Louis Ph. Sloos
Dr. Dirk Starink

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2000/3000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2000/3000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk per keer € 150,- excl. BTW.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf.

ISSN 0928-5156

Inhoud

Van de voorzitter 2
Drs. Rolf de Winter

Redactioneel 3
Dr. Louis Ph. Sloos

De Slag bij Waterloo in het kort 4

'Het lijken wel vrijwilligers'. De politieke betrouwbaarheid van het leger van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 7
Drs. Jurriën de Jong

Tentoonstellingsrecensies 12

Op weg naar Waterloo. De Nederlandse generale staf in 1815 14
Drs. Ed Coumans

Vaandels en standaarden tijdens de Slag bij Quatre-Bras en de Slag bij Waterloo 25
Luitenant-kolonel tit. b.d. Willem Plink

Chassé en de aanval van de Keizerlijke Garde. Een kritisch onderzoek naar ht aandeel van de brigade Detmers 31
Erwin Muilwijk

Re-enactment, oude geschiedenis in een nieuw jasje 38
Drs. Sjoerd Idzerda

Evenementen rondom het 200ste gedenkjaar van de Slag bij Waterloo 44

Literatuursignaleringen 45

Prijs los nr. € 7,50

Van de voorzitter

Het ene slagveld is het andere niet. Dat kan iedereen beamen die zich wel eens 'bezondigt' aan het zogeheten slagveldtoerisme (niet te verwarren met het ramptoerisme dat immers louter voortkomt uit sensatiezucht). Slagveldtoerisme is als vorm van vrijetijdsbesteding zeker niet nieuw maar wint de laatste jaren steeds meer aan populariteit en zal ook menig lid van onze vereniging aanspreken. In binnen- en buitenland wordt al enige tijd flink werk gemaakt om voormalige slagvelden voor het grote publiek toegankelijk te maken. Denkt u maar eens aan de talloze nieuwe musea, informatiecentra en monumenten, die op en rond de historische strijdtonelen soms als paddenstoelen uit de grond lijken te schieten. Belangrijke jubileumjaren blijken een goede katalysator om de schijnwerper voluit op een historisch slagveld te richten. Een herdenkingsjaar fungeert als vliegwiel voor allerlei initiatieven waarin het gevechtsterrein een centrale plaats inneemt. Daar hebben wij vorig jaar, toen het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd herdacht, in België en Frankrijk verschillende staaltjes van kunnen zien. En ook in 2015 – 75 jaar na de Duitse inval in Nederland en 200 jaar na de Slag bij Waterloo – gebeurt er het nodige op de krijgstonelen van weleer. Op 9 mei jongstleden raakten op het evenemententerrein aan het Böttgerwater in de nieuwbouwwijk Ypenburg opnieuw eenheden van de 22. Luftlande Infanteriedivision en Fallschirmjäger van de 7.
Fliegerdivision slaags met een compagnie Grenadiers van het Nederlandse leger. Bij dit recente treffen vielen ditmaal gelukkig geen doden en gewonden en hoewel de zestig re-enacters voor het toegestroomde publiek hun best deden de strijd te laten herleven, deed het decor van de Vinex-locatie toch wel afbreuk aan de historische context waarbinnen de Slag om Ypenburg plaatsvond. Het weidse polderlandschap waarin rond het vliegveld in de meidagen van 1940 een felle strijd woedde, is inmiddels getransformeerd tot een complete wijk met bijna 11.000 woningen die onderdak bieden aan zo'n 30.000 Ypenburgers. Op 10 mei vonden er twee stijlvolle herdenkingen plaats: 's ochtends bij het monument voor de Garde Grenadiers en Jagers aan het Böttgerwater en 's middags bij het monument op het ILSY-plantsoen voor het gerestaureerde stationsgebouw. Dit originele hoofdgebouw van het luchthavencomplex Ypenburg, dat dateert uit de jaren 1935-1937 en de status heeft van Rijksmonument, is nagenoeg het enige bouwkundige relict dat de strijd om het vliegveld heeft 'meebeleefd'.
Het ene slagveld is het andere niet. Hoezeer de Slag om Ypenburg ook tot de (Nederlandse) verbeelding spreekt, hij moet het toch op vrijwel alle punten afleggen tegen de Slag bij Waterloo. Omdat Napoleon na zijn Egyptische campagne de twee bestaande eenheden militaire ballonvaarders, la Première et la Deuxième Compagnie d'Aérostiers, had opgedoekt, beschikte hij bij Waterloo niet langer over een 'luchtmacht', waarmee hij het gevechtsterrein had kunnen verkennen (een verklaring voor zijn nederlaag?). De derde dimensie, het luchtruim, speelde daarom bij Waterloo in tegenstelling tot Ypenburg geen rol van betekenis. Maar voor het overige was Ypenburg in vergelijking met Waterloo 'kinderspel'. Dat blijkt ook wel uit het internationaal opgetuigde 'herdenkingscircus' dat zich dezer dagen heeft voltrokken.Staatshoofden, een kroonprins en talrijke civiele en militaire hoogwaardigheidsbeklederS herdachten Waterloo met veel decorum. Vele duizenden re-enacters speelden delen van de slag na.
De festiviteiten trokken circa 120.000 toeschouwers, onder wie ruim 5.000 landgenoten. Het bijzondere van het slagveld van Waterloo is de relatieve ongereptheid die het ook vandaag de dag nog typeert. Natuurlijk, enkele gebouwen en de monumenten – met als meest dominante de Heuvel met de Leeuw (La Butte du Lion) – waren er destijds niet. Maar wie enigszins in staat is de tijdelijke tribunes, cameraploegen en overvliegende helikopters 'weg te denken', krijgt een goede indruk van het landschappelijke decor waarin de dramatische gebeurtenissen zich hier 200 jaar geleden hebben afgespeeld. De bulderende artillerie, de optrekkende en zich tot carrés formerende infanterie, het knetterend musketvuur, de chargerende cavalerie en de zich verspreidende kruitdampen zorgden ervoor dat de beroemde slag kon worden herbeleefd. Ook nu de wind het slagveld weer heeft schoon geblazen, de re-enacters en vips zijn vertrokken en de rust in Waterloo weer een beetje is teruggekeerd, blijft een bezoek aan dit wereldberoemde strijdtoneel de moeite meer dan waard. Degene die zich heeft verdiept in een van de vele (nieuwe) publicaties of zich ter plekke laat vergezellen door een deskundige gids, kan ook 200 jaar na dato in Waterloo nog altijd een memorabele dag beleven. En als u niet in de voetsporen van Bonaparte en Wellington treedt, dan biedt deze speciale Waterloo-editie van ons verenigingsorgaan u in ieder geval voldoende stof om stil te staan bij dit hoogtepunt in de militaire historie.

Drs. Rolf de Winter,
Voorzitter.

Redactioneel

Na een grootse herdenking van de Slag bij Waterloo in Nederland in 1865, het 50e gedenkjaar, waarmee de herinnering aan en beleving van deze gebeurtenis hier een enorme opleving beleefde, ging het 100e gedenkjaar van de slag in 1915 grotendeels aan Nederland voorbij. 'Spelbreker' was de Eerste Wereldoorlog, waardoor een grote Waterlooherdenking geen pas gaf. Nu waren in 1915 ook geen Waterlooveteranen meer in leven – de laatste zou in 1896 zijn overleden -, dus zou een herdenking toch een ander heel karakter hebben gekend, maar toch. Toen vervolgens door de bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog ook een einde kwam aan Waterloodag, een in 1816 ingestelde jaarlijkse nationale herdenkings- en feestdag, een soort 4 en 5 mei, maar dan op één dag, maakten herinnering aan en beleving van de Slag bij Waterloo definitief plaats voor louter belangstelling bij geïnteresseerden. Die overigens altijd is gebleven.

De afgelopen weken was de herinnering aan en beleving van de Slag bij Waterloo weer even helemaal terug in Nederland. 200 jaar na dato wordt in Nederland meer aandacht besteed aan 'Waterloo' dan honderd jaar geleden, en dan in 1965 bijvoorbeeld. Het leger, re-enactors, historici, andere auteurs, individuele journalisten, genealogen, modelbouwers, musea, de media, steden, bibliotheken, boekhandels, archieven, scholen en scholieren, enz. enz. enz. zijn bezig geweest met Waterloo. En nog steeds; tot in september staan activiteiten op het programma. Het is ongekend. Alsof er nog niet genoeg boeken verschijnen worden zelf oude werken, al dan niet in een nieuw jasje, ofwel als oude wijn in nieuwe zakken, herdrukt. Deels zal al deze aandacht voor Waterloo te maken hebben met de ontwikkeling van de kunst-, cultuur- en geschiedenissector in Nederland, en met een sneeuwbaleffect. Het leek er op een gegeven moment op dat iedereen wilde meeliften op de moderne Waterloomanie. Maar een ding staat vast: de belangstelling voor de Slag bij Waterloo heeft weer een enorme opleving gekregen.

Jammer is alleen dat terwijl niets een grote militaire herdenking in Nederland in de weg stond, althans niet zoals in 1915, deze er toch niet echt is gekomen. De situatie leek zelf een beetje op die in 1915, toen de toenmalig opperbevelhebber van de Land- en Zeemacht, generaal Cornelis Jacobus Snijders (1852-1939), alleen een dagorder liet uitgaan om de Slag bij Waterloo te memoreren. De officiële herdenking van de Koninklijke Landmacht is grotendeels aan Nederland voorbijgegaan. Deze vond volgens zeggen noodgedwongen op het laatste moment plaats op het militaire terrein de Vlasakkers in Amersfoort omdat een herdenking in België, op het voormalige slagveldterrein, niet mogelijk was. De op zich indrukwekkende herdenking kreeg zo helaas een wat zonderling karakter. Na een lezing in een kazernegebouw was het kleine selecte gezelschap van genodigden er, zittend op klapstoeltjes geplaatst op een soort plein in de middle of nowhere en geplaagd door een straffe wind, getuige van hoe naar oud gebruik bij een geïmproviseerd veldaltaar in een afgelegen, verlaten en verstild gebied een kranslegging plaatsvond, de bevelhebber der Landstrijdkrachten sprak en een parade werd gehouden door onder meer de zogeheten traditieregimenten die de tradities voortzetten van eenheden die bij Quatre-Bras en/of Waterloo of aan de Veldtocht van 1815 hebben deelgenomen. Na afloop was er een borrel. Het is goed dat het heeft plaatsgevonden, en het was mooi om er bij te mogen zijn, maar het is jammer dat het op deze plaats is gebeurd, voor zo weinig mensen. Het Malieveld was bijvoorbeeld een betere locatie geweest.

Terug naar de actualiteit van Waterloo. Gelukkig heeft de redactie van Mars et Historia de 'voorzienigheid' gehad om een themanummer over Waterloo te plannen. Het moment waarop dit nummer verschijnt doet misschien anders vermoeden, maar dat heeft juist te maken met de wil om een heel nummer aan dit onderwerp te wijden. Uit een aantal bijdragen in dit nummer blijkt dat we nog lang niet uitgeschreven zijn over deze veldslag. Laat staan wat nog geschreven kan worden over andere onderwerpen, waar nog nauwelijks over gepubliceerd is. Ik zou zeggen: put daar uw inspiratie uit!

Dr. Louis Ph. Sloos,
Hoofdredacteur.

De Slag bij Waterloo in het kort

200 jaar geleden op zondag 18 juni werd ten zuiden van Brussel een epische eindstrijd uitgevochten tussen Napoleon en zijn tegenstanders. In misschien wel de bekendste veldslag in de wereldgeschiedenis, de Slag bij Waterloo. Deze naam kan verwarrend zijn. Zo vond de slag niet plaats te Waterloo. En hij wordt ook vaak gebruikt om meerdere gebeurtenissen aan te duiden die tezamen het einde inluidden van de heerschappij van Napoleon.

Drie hoofdlegers waren betrokken bij deze slag: het Franse, Anglo-Nederlandse en Pruisische leger. Ze stonden onder bevel van Napoleon, Wellington en Blücher. Op 18 juni was er ook een veldslag bij Wavre, waar de Fransen de Pruisen aanvielen. De eerste grote gevechten vonden al op 16 juni plaats, een dag nadat de Fransen de grens waren overgestoken. Bij Quatre-Bras streed het Anglo-Nederlandse tegen het Franse leger, en bij Ligny vochten Franse en Pruisische troepen. Samen met de Slag bij Waterloo, de mars op Parijs en de bezetting van Frankijk, worden deze militaire operaties ook wel aangeduid als de Veldtocht van 1815. Verder is de Honderd Dagen (les Cent-Jours) een bekend begrip. Deze periode start op de dag wanneer Napoleon terugkeert in Frankrijk (1 maart 1815) en eindigt als de Franse troepen zich terugtrekken uit Parijs (7 juli 1815).

Terwijl de slagen bij Quatre-Bras, Ligny en Wavre genoemd zijn naar de plaatsen waar deze werden uitgevochten, geldt dit niet voor de Slag bij Waterloo. Deze vindt vijf kilometer zuidelijker plaats. Hier staat, op de plek waar de prins van Oranje gewond raakte, nu onder meer het Nederlandse Waterloomonument, de Leeuw van Waterloo. De drie opperbevelhebbers Napoleon, Wellington en Blücher hadden aanvankelijk ieder hun eigen benaming voor de slag, maar de eerste en de laatste hebben het met hun Slag bij Mont-Saint-Jean en Slag bij La Belle Alliance moeten afleggen tegen Wellingtons Slag bij Waterloo, genoemd naar de plaats waar diens hoofdkwartier gevestigd was.

Op het slagveld staan verschillende gebouwen die een belangrijke rol speelden. Het bekendst zijn Hougoumont en La Haye Sainte, grote ommuurde boerderijen waar hevig gevochten is. Verder is er de herberg La Belle Alliance waar Napoleon in de ochtend van 18 juni zijn hoofdkwartier vestigde.

Verloop van de strijd

In de vroege uren van 15 juni zette Napoleons Armée du Nord de aanval in. De Fransen stuitten al snel op de Pruisische voorposten ten zuidwesten van Charleroi. Die beten flink van zich af maar moeten voor de overmacht wijken. Ook Charleroi viel in de loop van de dag. De Pruisen trokken zich terug rond het noordelijker gelegen plaatsje Ligny. Wellington hoorde pas omstreeks 18.00 uur van de aanval. De opperbevelhebber bleef echter afwachten, want hij vreesde dat de Franse aanval een afleiding was voor een hoofdaanval westelijker in de Britse sector. Pas laat kwam Wellington in actie. Zijn verspreid liggende leger had toen nog vele uren nodig om zich te concentreren. Daardoor was het aan de Nederlandse eenheden van het 1e korps om de Fransen op te vangen. De ochtend van 16 juni plaatste de Nederlandse 2e divisie zich tussen Frasnes en Quatre-Bras. Zij stonden tegenover een Franse overmacht. Twijfelend over de sterkte van zijn tegenstander ging de Franse bevelhebber maarschalk Michael Ney pas 's middags tot de aanval over. Zo verloor hij kostbare tijd, want geallieerde versterkingen naderden Quatre-Bras met rasse schreden. De Nederlanders hielden stand en gaven Wellington voldoende tijd om de stelling te versterken. De Fransen slaagden er niet in door te breken. Ney kon daardoor Napoleon geen hulp bieden. De keizer raakte de 16e bij Ligny namelijk slaags met het Pruisische leger van veldmaarschalk Gebhard von Blücher. Bij Ligny boekte Napoleon zijn allerlaatste overwinning. Hij won de slag maar versloeg de Pruisen niet. Zij trokken zich terug op Wavre.

Voor Wellington kwam het nieuws van de Pruisische nederlaag de vroege ochtend van 17 juni als een grote verrassing. Hij trok zijn leger terug tot op de hoogte ten zuiden van Mont-Saint-Jean. Hier besloot Wellington slag te leveren met Napoleon nadat Blücher hem hulp had beloofd. De Pruisen zelf werden op ruime afstand gevolgd door een Frans leger onder maarschalk Emmanuel de Grouchy. Napoleon had pas laat de ochtend van de 17e aan Grouchy het bevel gegeven om de Pruisen te achtervolgen. Napoleon was zelf met zijn hoofdmacht Wellington achterna getrokken. 's Avonds stuitten de Fransen op het Anglo-Nederlandse leger. Napoleon was verheugd dat Wellington bereid was slag te leveren.

De volgende dag 18 juni begon de Slag bij Waterloo omstreeks 11.30 uur. Napoleon gaf generaal Reille het bevel met zijn korps de kasteelboerderij Hougoumont aan te vallen. Was het een afleidingsmanoeuvre?

Historici zijn het er nu nog niet over eens. In elk geval groeide de aanval op de boerderij uit tot een slag. De hele dag werd erom gevochten zonder dat de Fransen Hougoumont konden innemen. Vrijwel het hele korps van Reille kon Napoleon die dag nergens anders inzetten.

De aandacht voor Hougoumont verslapte aan het begin van de middag als na een hevige artilleriebarrage

het Franse legerkorps van graaf d'Erlon de linkerkant van het geallieerde centrum aanviel. Ook deze actie zorgde later voor veel controverses. De hier opgestelde Nederlandse 1e brigade van de 2e divisie onder generaal-majoor Van Bijlandt was de gebeten hond in de Britse geschiedschrijving. De Nederlanders zouden al snel op de vlucht zijn geslagen. Ook al is intussen wel aangetoond dat het werkelijke relaas veel genuanceerder is, toch verschijnen er nog steeds Engelse boeken die de oude mythe herkauwen. De brigade die bij Quatre-Bras al zwaar had geleden, bood eerst weerstand maar bezweek daarna onder de Franse druk. De Nederlandse staf wist een groot deel van zijn piepjonge en onervaren militiesoldaten echter terug in het gelid te brengen. En het meer ervaren 7e infanteriebataljon van linie week zelfs helemaal niet. Uiteindelijk had ook deze aanval van Napoleon geen succes. Een tegenaanval van de Britse zware cavalerie sloeg de Fransen met grote verliezen terug. Maar de overmoedige ruiterij voerde haar aanval veel te ver door en werd vrijwel vernietigd door een Franse tegenactie. Aan zware cavalerie beschikte Wellington daarna alleen nog over de Nederlandse.
Die had hij ook al snel nodig, want vanaf 16.00 uur volgde een reeks Franse cavalerie-aanvallen. Het is ook nu nog niet duidelijk waarom de Fransen hun cavalerie inzetten tegen een ongeslagen leger. Waarschijnlijk zag maarschalk Ney die Napoleon het commando in het veld heeft gegeven, een herpositionering aan voor het begin van de geallieerde terugtocht. Een leger dat zich terugtrekt, is erg kwetsbaar voor cavalerie. Maar dat was nu niet het geval en daardoor stuitte de Franse cavalerie op geallieerde carrés. Zonder steun van artillerie en infanterie is succes onmogelijk. Toch zette Ney door. In een reeks van aanvallen was het nu de beurt aan de Franse cavalerie om vernietigd te worden.
Ook de geallieerden leden zware verliezen. Wellington schraapte de laatste reserves bij elkaar om zijn verzwakte centrum te versterken. Zo werd de Nederlandse 3e divisie van luitenant-generaal Chassé meer centraal opgesteld. Het is echter niet genoeg en de geallieerde staf vroeg zich vertwijfeld af waar de Pruisen bleven. De situatie werd steeds hachelijker. Zeker toen de voor het geallieerde centrum gelegen boerderij La Haye Sainte na uren strijd om 18.00 uur in Franse handen viel. Kort daarop raakte de prins van Oranje gewond en was hij de zoveelste hoge gealli-

Het terrein waar de Slag bij Waterloo zich afspeelde, gefotografeerd op vrijdag 19 juni 2015.
Foto: Louis Ph. Sloos.

eerde officier die werd uitgeschakeld. Maar toen viel het Pruisische leger de Fransen aan in de rechterflank bij het dorpje Plancenoit. Napoleon moest hier steeds meer troepen inzetten. Hij wist dat als hij de dag nog winnend wilde afsluiten, hij heel snel het Anglo-Nederlandse leger moest breken. De enige infanterie die hem nog restte was de keizerlijke garde. Die stuurde hij tegen Wellingtons wankele centrum.
Aan geallieerde kant zag luitenant-generaal Chassé het gevaar. Zonder orders bracht hij de batterij van kapitein Krahmer de Bichin naar voren. Daarna stelde Chassé zijn 1e brigade onder kolonel Detmers op in eerste linie. Niet alleen de verse troepen van de Nederlandse 3e divisie versterkten de geallieerde linies, ook snelde het Pruisische korps van generaal Ziethen te hulp. Napoleons laatste zet faalde: niet de geallieerden maar de Fransen weken. 'La Garde recule' gonsde het langs de Franse linies. Dat de als onverslaanbaar geachte 'l'élite de l'élite' terugdeinsde, is te veel voor het al zwaar geteisterde Franse moraal. Wellington rook zijn kans en beval de aanval. De Franse terugtrekking ontaarde in een chaotische vlucht. Napoleon heeft geluk dat de bataljons van de Oude Garde niet meegesleept werden maar dapper stand hielden. Voor een hoge prijs kochten ze voor hun keizer tijd om een goed heenkomen te zoeken.
De slag bij Waterloo was afgelopen en het lot van Napoleon was bezegeld. Nog een aantal dagen is hij keizer van Frankrijk. Zodra het nieuws van de nederlaag Parijs bereikte, zagen de tegenstanders van Napoleon aan de poten van zijn troon. Napoleon zelf wenste geen militaire dictatuur te vestigen en daardoor een burgeroorlog te veroorzaken.
Uiteindelijk viel hij in Britse handen en die stopten hem dit keer veilig weg op het eiland Sint-Helena.De legers van Wellington en Blücher rukten in de dagen na Waterloo Frankrijk binnen. Het Franse leger was niet meer in staat om weerstand te bieden. Maarschalk Grouchy wist zijn ongeslagen legerdeel nog wel veilig Frankrijk in te krijgen, maar ook dat bolsterde het Franse weerstandsvermogen niet. Een deel van de Nederlandse en Pruisische troepen werd gebruikt om de vestingen in het noorden van Frankrijk te belegeren. Ook die vestingen vertraagden de geallieerde opmars niet. Parijs viel en het Franse leger trok zich terug achter de Loire.
Vredesonderhandelingen werden geopend. De Honderd Dagen die begonnen toen Napoleon Elba verliet en landde op de Franse zuidkust waren voorbij

Redactionele mededeling

Voor Mars et Historia wordt doorlopend graag kopij ontvangen.
Zie voor meer informatie het colofon en de website.

De redactie

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

'Het lijken wel vrijwilligers'. De politieke betrouwbaarheid van het leger van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815

Drs. Jurriën de Jong

Een grote zorg pijnigde de hertog van Wellington, opperbevelhebber van het Brits-Nederlandse leger in de Lage Landen in de aanloop naar de veldtocht tegen Napoleon. Bij de terugkeer van de keizer van Elba in maart 1815 had het Franse leger in groten getale de wettige koning, Lodewijk XVIII, in de steek gelaten. Zouden de troepen die in de afgelopen jaren in het Franse leger hadden gediend, maar nu waren opgenomen in de geallieerde legers, zich net zo makkelijk aan de zijde van Napoleon scharen?
De Britse opperbevelhebber werd bestookt met waarschuwingen over Fransgezinde sentimenten onder de Zuid-Nederlanders.[1] Daar waren Britse soldaten ook getuige van terwijl ze waren ingekwartierd in Zuid-Nederlandse dorpen. 'The population is really French at heart, and the lower classes, I am convinced, prefer Napoleon to their present king' schreef George Woodberry, een luitenant bij het Britse 18e regiment huzaren.[2] De Britten en Pruisen hadden een positieve indruk van de militaire kwaliteiten van de 'Belgische' troepen die ze tegenkwamen, maar voegden daar vrijwel altijd twijfels over hun loyaliteit aan toe. Generaal Röder, de Pruisische militaire vertegenwoordiger bij het hoofdkwartier van Wellington, klaagde in april bij chef-staf Gneisenau over de stemming onder de 'belgischen Truppen, besonders der Offiziere'.[3] Kapitein Digby Mackworth, aide de camp van de Britse generaal Hill, sprak begin juni in zijn dagboek zijn verbazing uit over de goede stemming onder de Zuid-Nederlandse dienstplichtigen: 'they really seem like volunteers and they have not as yet attempted to desert'[4] De Nederlandse ambassadeur in Londen, Hendrik Fagel, vreesde dat de 'troupes belges' bij tegenslag de geallieerde zaak in de steek zouden laten.[5] De Noord-Nederlanders vertrouwde men evenmin.

Staande infanterie officier uit de Zuidelijke Nederlanden, 1815, met W op embleem op sjako. Tekening in kleuren Madyol, ongedateerd.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg..

Wellington bedong nadrukkelijk dat Nederlandse commandanten van vestingen niet in het Franse leger gediend mochten hebben.[6] In hoeverre was dat wantrouwen terecht?

[1] A. Wellington, *Supplementary Despatches and Memoranda of Field Marshal Arthur, Duke of Wellington, X* (Londen 1863), 15-17.

[2] E. Hunt, *Charging Against Napoleon: Diaries & Letters of Three Hussars* (Barnsley 2001) 233.

[3] G.H. Pertz, & Delbrück, H., *Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau* Vol. 4: 1814 en 1815 (Berlijn 1869) 489.

[4] G. Glover, *The Waterloo Archive IV*: British Sources (Barnsley 2012) 33.

[5] Brief aan Jacob Fagel, 25 april 1815, Colenbrander, *Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1940, VII, 850.*

[6] Lord Bathurst aan Wellington, 2 mei 1815, Colenbrander, *Gedenkstukken VII*, 240-1.

Loyaliteit in een roerige tijd

Tussen 1789 en 1815 werd de kaart van Europa door de Franse machtsuitbreiding verschillende malen ingrijpend herzien. Veel streken veranderden zelfs meerdere keren van staatshoofd. Nadat een bondgenootschap van Rusland, Pruisen, Oostenrijk en Groot-Brittannië er in 1814 in was geslaagd Napoleons macht over het continent te breken, probeerden deze landen in Wenen na 25 jaar oorlog een stabiele basis te leggen voor een minder bloederige toekomst. Daarbij werd opnieuw driftig met grenzen geschoven. Wat de inwoners er van vonden interesseerde de diplomaten niet; het ging hen om herstel van het machtsevenwicht.

In de Noordelijke Nederlanden was men vooral blij van de Franse bezetting te zijn verlost en had men een grote weerzin tegen elke vorm van partijschap. De terugkeer van de Oranjedynastie ondervond daarom weinig oppositie. Prins Willem Frederik, zoon van de laatste stadhouder van de Republiek der Verenigde Nederlanden, had vanaf zijn terugkeer in november 1813 echter ook ingezet op een uitbreiding van het grondgebied naar het zuiden. Daarbij vormde de wens van de Britse regering om een sterke staat in de Lage Landen te vestigen om Frankrijk in toom te houden een gunstige omstandigheid. Dankzij de Britse inzet werd de vereniging van noord en zuid op het Congres van Wenen door de grote mogendheden bevestigd.[7]

Een groot deel van de bevolking van de Zuidelijke Nederlanden had liever de oude banden met Oostenrijk hersteld gezien, maar al begin 1814 maakten haar diplomaten duidelijk dat het de voorkeur gaf aan gebiedsuitbreiding in Italië. In de Franstalige regio's en onder de liberale en industriële elites ging de voorkeur uit naar aansluiting bij de zuiderburen, maar dat was gezien de wens van de geallieerden om de macht van Frankrijk in te perken geen realistische optie. En een zelfstandige Belgische staat konden nog weinigen zich zelfs maar voorstellen. Men liet de aansluiting bij het noorden daarom meestal met een zekere gelatenheid over zich komen. Alleen onder de katholieke clerus was sprake van actief verzet.[8]

Militaire wederopbouw van de Nederlanden

Na het herstel van de onafhankelijkheid van Nederland was de eerste prioriteit van de nieuwe staat om een leger op te bouwen. De instemming met het herstel van de Oranjedynastie betekende niet dat er in het noorden groot enthousiasme was voor emplooi in het leger. Willem Frederik, die in eerste instantie had ingezet op een beroepsleger, was gedwongen om zijn krijgsmacht aan te vullen met dienstplichtigen tot een omvang die ook voor zijn Britse beschermheren aanvaardbaar was. Daarbij kwam het mooi uit dat Napoleon de dienstplicht al had ingevoerd toen Nederland in 1810 bij het Franse Rijk was gevoegd. Administratief kon worden aangesloten op bestaande procedures en de bevolking begon er inmiddels aan te wennen. Desondanks ondervond de conscriptie in sommige streken, zoals het katholieke Twente, aanzienlijke weerstand.

Vanaf het voorjaar van 1814 werden door vertegenwoordigers van de geallieerde bezettingsmacht ook in de Zuidelijke Nederlanden troepen geworven. Maar bij gebrek aan geld en enthousiasme onder de bevolking bleef het aantal rekruten laag. Uitrusting en training schoten tekort en de desertie was hoog. De administratieve situatie verbeterde toen het gedeelte ten westen van de Maas in augustus 1814 onder bestuur van Willem Frederik kwam te staan. Toch bedroeg de sterkte van de zuidelijke troepen toen ze in april 1815 werden opgenomen in het leger van het Koninkrijk nog geen elfduizend man. Willem Frederik voerde daarom ook in de Zuidelijke Nederlanden de dienstplicht in. Net als in het noorden ging de herinvoering zonder al te veel problemen gepaard, maar de nieuwe rekruten voor de militie waren in juni nog niet op het slagveld inzetbaar.[9]

Loyaliteit draaide tweehonderd jaar geleden minder om nationaliteit dan nu. Het ging vooral om een persoonlijke band met een staatshoofd en om regionale identiteit. Tot laat in de achttiende eeuw was het volkomen geaccepteerd om als soldaat of officier te dienen in een buitenlandse krijgsmacht. In het leger van de Republiek was aan de vooravond van de Franse revolutie waarschijnlijk ongeveer de helft van de manschappen in de zogenaamde nationale regimenten afkomstig uit het buitenland, evenals een kwart van de officieren.[10] Daarnaast vochten er nog volledig buitenlandse regimenten in dienst van de Staten-Generaal.

In de revolutionaire en Napoleontische periode werden nationale gevoelens wel sterker en werd een beroep op de trouw aan het vaderland steeds meer de norm, zeker wanneer een land de dienstplicht had

[7] W. Uitterhoeve, *'Een innige vereeniging'. Naar één koninkrijk van Nederland en België in 1815* (Nijmegen 2015).

[8] J. Olcina, *L'opinion publique en Belgique entre 1812 et 1814 : les Belges face a l'écroulement de l'Empire* (Brussel 2011) 372-388.

[9] Brief Binder aan Metternich, 19 mei 1815, in: Colenbrander, *Gedenkstukken VII*, p. 346; J. Welten, *In dienst voor Napoleons Europese droom: de verstoring van de plattelandssamenleving in Weert* (Leuven 2007) 679-680.

[10] H. L. Zwitser, *De militie van den staat. Het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden* (Amsterdam 1991) 46-61.

ingesteld. Maar vanwege het gebrek aan binnenlands aanbod nam Willem Frederik ook troepencontingenten uit Nassau en Zwitserland in dienst, terwijl buitenlandse officieren zoals chef-staf De Constant Rebecque en prins Bernhard van Saksen-Weimar belangrijke posities vervulden. Dat was in de Franse, Pruisische en Britse legers niet anders.
Maar het leger bestond niet alleen uit onwillige dienstplichtigen. Er was ook een groep remplaçanten voor wie de financiële vergoeding de belangrijkste reden was om in het leger te gaan.[11] En voor anderen was krijgsdienst een carrière. De Brusselse sergeant Chrétien Scheltens merkte bijvoorbeeld dat hij na zijn ontslag uit Franse dienst niet kon aarden in de burgermaatschappij en was blij dat hij in januari 1815 weer een betrekking in het leger kon krijgen.[12]
Bij officieren lag de loyaliteitskwestie iets anders dan bij de manschappen. Voor de officier was loyaliteit aan de staat die hij diende onderdeel van de beroepsethiek. Hij was trouw aan de broodheer tot deze ontslag verleende, ook als hij in buitenlandse dienst was, waarbij officieren steeds vaker werden geacht een eed van trouw te zweren aan het vorstenhuis. Dat vormde een drempel om het leger te verlaten.
Het verschil bleek toen Napoleons macht over Europa werd gebroken. Veel Nederlandse soldaten deserteerden na de slag bij Leipzig in oktober 1813 uit het Franse leger, maar slechts een klein aantal officieren maakte uit eigen beweging de overstap naar het nieuwe Nederlandse leger. De officieren wachtten doorgaans tot Lodewijk XVIII hen in de zomer van 1814 ontslag verleende, voordat zij solliciteerden bij Willem Frederik. Daar waren zij meer dan welkom. De trouwe Oranje-aanhangers die zich direct na de onafhankelijkheid voor het leger hadden aangeboden waren te klein in getal en vaak te onervaren om het leger van een effectief kader te voorzien.
Voor de officieren uit de Zuid-Nederlandse departementen, waaronder ook Limburg, was de toekomst echter lang onduidelijk. Gaandeweg 1814 bleek dat deze gebieden op een of andere wijze zouden worden verenigd met de nieuwe Nederlandse staat onder het huis van Oranje, maar de definitieve grenzen werden pas in mei 1815 vastgesteld. Daarom keken zeker de officieren die uit gebieden ten oosten van de Maas afkomstig waren de kat uit de boom.[13] Een deel van de Limburgers, zoals luitenant Henckens en de twee oudste broers uit de adellijke familie De Stuers, vocht daarom bij Waterloo nog aan Franse zijde.[14]

De proef op de som

Na de terugkeer van de keizer toonden enkele Noord-Nederlandse soldaten hun aanhankelijkheid aan de keizer. Zo meldde chirurgijn 3e klasse Nieuwkamp in Haarlem 'dat hij zich liever de beide beenen wilde laten afschieten onder Napoleon, dan langer het tegenwoordig Gouvernement te dienen.'[15] Soldaten in Den Haag uitten hun onvrede over de slechte accommodatie door 'Vive l'Empereur' te roepen. Maar dit bleven incidenten en niets wijst er op dat dit sentiment breed werd gedragen.[16] In het zuiden vonden ook derge-

Staande Zuid Nederlandse infanterist; een fuselier met handen leunend op het geweer, een W op het embleem op de sjako. Tekening in kleuren Madyol, ongedateerd.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg

[11] Welten, *In dienst,* 448-461.

[12] C.H. Scheltens en C. Terlinden, *Souvenirs d'un grognard belge: les mémoires du colonel Scheltens* (Brussel 1943), 197.

[13] E. Swart, 'Subjecten en sujetten. Willem I en de creatie van een nieuw officerskorps', in: *Armamentaria,* 35 (2000) 89-109.

[14] H. Couvreur, *Le drame belge de Waterloo* (Turnhout 1959), p. 72-104; J.L. Henckens, Henckens, E.F.C.A. en F. Masson, Lieutenant Henckens. *Mémoires se rapportant à son service militaire au 6e régiment de chasseurs à cheval francais de février 1803 à août 1816* (Den Haag 1910) 245-246.

[15] Brief Procureur-Generaal A.W. Philipse aan het Ministerie van Oorlog, 20 maart 1815, Nationaal Archief 2.13.67 inv. nr 4, 1-76..

lijke incidenten plaats, maar lijkt de situatie ernstiger. Veel Britse en Pruisische militairen wezen in hun brieven, dagboeken en mémoires op de desertie 'in large numbers' onder de Zuid-Nederlandse troepen. De Pruisische officier Friedrich Wickede maakte met zijn onervarencavaleristen langs de Franse grens jacht op deserteurs, 'was zugleich für unsere Leute eine gute Übung im Felddienst gab.' [17] Anton Falck, de secretaris van koning Willem I, had echter de indruk dat de desertie onder de 'Belgen' niet hoger was dan onder andere eenheden. [18]

De angstige vermoedens van de geallieerden werden tussen 15 en 18 juni uiteindelijk niet bewaarheid. Het is niet voorgekomen dat hele eenheden Noord- of Zuid-Nederlanders zich overgaven aan de Fransen. Dat zal in individuele gevallen wel zijn voorgekomen, maar het lijkt niet structureel te zijn geweest. De Zuid-Nederlandse dragonders van het 5e regiment die bij Quatre Bras hun oude collega's te lijf gingen lieten zich niet overhalen zich bij de Fransen aan te sluiten. Sommige Britse ooggetuigen maakten melding van het terugtrekken en vluchten van Nederlandse troepen en dat kan mede te maken hebben gehad met een gebrek aan loyaliteit. Dat is echter moeilijk vast te stellen. Onder de vermisten in de statistieken bevonden zich zowel soldaten die gevangen waren genomen als degenen die 'gewonde kameraden naar het veldhospitaal hadden gebracht' of een andere gelegenheid te baat hadden genomen om zich aan het krijgsgewoel te onttrekken. Een deel van deze laatste groep keerde later ook weer terug bij de eenheid. Vergelijkingen van verliescijfers zijn heel heikel vanwege verschillen in administratie tussen legers, maar het aandeel Nederlandse vermisten bij Waterloo wijkt

Saksische soldaten bekogelen het hoofdkwartier van Blücher in Luik, 2 mei 1815. Lithografie, uitgave en druk C.G. Lohse, illustratie in: Franz Lubojatzky, Sachsens neun denkwürdige Jahre von 1806 bis 1815 während Napoleons Feldzügen in Deutschland und Russland (Dresden 1853?).

16 E. Muilwijk, *The Netherlands field army during the Waterloo campaign. From Mobilisation to War* (Bleiswijk 2012), 27 noot 2..

17 T. Fleischman, & Aerts, W., *Bruxelles pendant la bataille de Waterloo* (Brussel 1956) 101-106.

18 J. von Wickede, *Ein deutsches Reiterleben: Erinnerungen eines alten Husaren-Officiers aus den Jahren 1802 bis 1815 III* (Berlijn 1861) 278.

op het eerste gezicht niet af van dat bij de Pruisen na de slag bij Ligny.[19] De werkelijke test van de loyaliteit van de Nederlandse troepen zou natuurlijk een Franse overwinning zijn geweest. Mogelijk hadden dan meer soldaten hun lot aan dat van Napoleon verbonden. Dat dilemma is het leger van Willem Frederik bespaard gebleven.

Fahnenflüchtige, Meuterer en traîtres

Ook in de andere legers bevonden zich troepen met mogelijke loyaliteitsconflicten. De Duitse streken Westfalen, Berg en de Rijnprovincie hadden net als de Zuidelijke Nederlanden lang onder Frans bestuur gestaan en veel van de soldaten hadden in het Franse leger gediend of dat van de Bergse en Westfaalse satellietstaten. Eind 1813 installeerden de geallieerden er een bezettingsbestuur en in het voorjaar van 1815 werden de gebieden definitief aan Pruisen toegewezen. Hoewel deze troepen zich na al die jaren niet Frans voelden, voelden zij zich net zo min Pruisisch.[20] Na de nederlaag bij Ligny zouden enkele duizenden van deze 'nieuwe Pruisen' van de verwarring gebruik maken om de rangen te verlaten. [21]
In troepencontingenten van Duitse staten die onder dezelfde vorst bleven, zoals die van Saksen, Nassau en Baden, bevonden zich er nog velen die in de voorgaande jaren als bondgenoot van de Fransen hadden gevochten. Troepen uit Baden en Hessen-Darmstadt begroetten het nieuws van de terugkeer van Napoleon van Elba met enthousiasme.[22] Maar het hevigste loyaliteitsconflict kwam tot uitbarsting toen een deel van het Saksische korps te horen kreeg dat zij voortaan werd opgenomen in het Pruisische leger. Dit leidde tot een muiterij die zich zelfs tegen de Pruisische opperbevelhebber, maarschalk Gebhard von Blücher, keerde. De muiterij werd na een paar dagen neergeslagen en zeven aanvoerders werden gefusilleerd. Het hele korps, 14.000 man sterk, werd naar het oosten gestuurd, omdat men het niet meer betrouwbaar achtte.
Ook in het Franse leger waren er twijfels aan de loyaliteit van officieren en manschappen. Onder de Bourbons hadden veel van hun aanhangers in het leger een officierspositie gekregen, en die hadden ze niet allemaal meteen na de terugkeer van Napoleon weer verlaten. De soldaten koesterden daarom wantrouwen tegen deze officieren. Dat was deels terecht. Op de 15e juni deserteerden divisiegeneraal Bourmont en een deel van zijn staf, net als een stafofficier uit een andere divisie.[23] Ook onder de lagere rangen was er niet altijd enthousiasme voor het nieuwe regime. Voorafgaand aan het uitbreken van de vijandelijkheden druppelden bij de geallieerde voorposten langs de grens dagelijks Franse deserteurs binnen.
Het enige leger wat politiek volkomen betrouwbaar werd geacht was het Britse. In de jaren 1790 waren

Louis Auguste Victor de Ghaisne, graaf van Bourmont (1733-1846). Emile Mesnager, naar een origineel van Joseph Chabord uit 1822.

[19] Brief aan Roëll, 3 mei 1815 in Colenbrander, *Gedenkstukken VII*, 770-1

[20] N. Vels Heijn, *Waterloo, Glorie zonder helden.* (Amsterdam 1990) 131-135. P. Hofschröer, 1815, *the Waterloo Campaign: Wellington and his German allies and the battles of Ligny and Quatre Bras* (Londen 1998).

[21] M. Rowe, 'France, Prussia, or Germany? The Napoleonic Wars and Shifting Allegiances in the Rhineland', in: *Central European History*, 394 (2006) 635-636; J. Pflugk-Harttung, *Das preussische Heer und die norddeutschen Bundestruppen unter General von Kleist* 1815 (Gotha 1911) 110-111

[22] O. von Lettow-Vorbeck, *Napoleons Untergang 1815. Elba - Belle Alliance* (Berlin 1904), p. 430-1; M. V. Leggiere, Blücher: Scourge of Napoleon (Norman 2014) 403.

[23] A. Krause, Der Kampf um Freiheit: *Die Napoleonischen Befreiungskriege in Deutschland* (Darmstadt 2013) 302-306.

er nog zorgen geweest over de betrouwbaarheid van de leren, die een groot deel van de soldaten uitmaakten. Maar na 1803 toonden deze troepen zich vrijwel zonder uitzondering loyaal, wat er wellicht ook mee te maken had dat de meest fervente tegenstanders van de Engelse overheersing van Ierland in het leger van Napoleon dienden.[24] Ook waren de soldaten in het Britse leger beroepsmilitairen, voor wie de financiële kant van de zaak zwaarder woog dan voor de dienstplichtigen. Het Britse leger was in dit opzicht dus eerder uitzondering dan regel, maar het verklaart wel waarom vooral Britse officieren zich zorgen maakten over de loyaliteit van anderen.

Al met al lijken de zorgen over de loyaliteit van troepen tijdens de Waterloocampagne dus goed verklaarbaar. In 1815 worstelde Europa met de nasleep van 25 jaar ideologische strijd, verschuivende grenzen en de opkomst van nationale gevoelens. Veel van de deelnemers aan de slag streden in dienst van nieuwe of net herstelde vorsten. Loyaliteit kon niet anders dan ter discussie staan. Niet alleen in het Nederlandse, maar in vrijwel alle betrokken legers. Dat er uiteindelijk geen grootschalige loyaliteitscrisis optrad had vooral te maken met het feit dat voor de meeste officieren de beroepseer zwaarder woog dan politieke overtuiging of nationale identiteit. Voor veel dienstplichtigen maakte het niet uit of ze nou door de hond of door de kat werden gebeten. Maar dat weten we pas achteraf. De zorgen waren dus begrijpelijk, en hadden een reële invloed op de strategische en tactische afwegingen, zoals het wegzenden van de Saksische troepen en de benoemingen van commandanten van vestingen in de Zuidelijke Nederlanden.

[24] P. de Wit, 'The right-hand column', op http://www.waterloo-campaign.nl (2013); A. Field, *Prelude to Waterloo: Quatre Bras: The French Perspective* (Barnsley 2014) 29-32.

[25] P. Karsten, 'Irish Soldiers in the British Army, 1792-1922: Suborned or Subordinate?' in: *Journal of social history, 171* (1983) 42-44; *P. Molloy, Ireland and the Waterloo campaign of 1815. Master thesis* (Maynooth 2011) 20-32; *G. C. Dempsey, Napoleon's mercenaries. Foreign units in the French army under the Consulate and Empire, 1799-1814* (2015) 190-211.

Tweemaal Napoleon in Amsterdam

Voor alle mensen die ook na de recente hausse aan herdenkingen, boeken en tv-documentaires nog geen genoeg kunnen krijgen van Napoleon en de beroemde Slag bij Waterloo zijn er in het Rijksmuseum (tot 27 september) en de Hermitage (tot 8 november) twee tentoonstellingen die zeer de moeite waard zijn. In het Rijksmuseum is vanaf begin juni de presentatie Ooggetuigen van Waterloo te zien. De benaming 'presentatie' is door het Rijksmuseum bewust gekozen, omdat het hier slechts om de expositie van een klein aantal objecten gaat en niet om een volledige tentoonstelling. De bijeengebrachte stukken dienen ter aanvulling van de vaste collectie van de Waterloozaal die, zoals altijd, wordt gedomineerd door J.W. Pienemans imposante schilderij van de slag.

De bescheiden omvang van de presentatie doet echter niets af aan de bijzonderheid van de getoonde objecten. Absolute blikvanger is Wexy, het paard van de prins van Oranje dat meevocht en gewond raakte op die befaamde 18e juni 1815. De prins liet het dier na zijn dood opzetten uit dankbaarheid voor vele jaren trouwe dienst. Bijzonder zijn ook de voorstudies die Pieneman maakte voor zijn grote historiestuk en die nu voor het eerst in één zaal met het eindresultaat worden getoond. Op de tekeningen zijn details te zien die op het grote olieverfdoek verborgen blijven. Eveneens uniek zijn de portretfoto's van Waterlooveteranen die ruim veertig jaar na dato zijn vastgelegd in hun oude uniformen. Fascinerend om te bedenken dat deze oude mannen, die trots maar onwennig de camera in kijken, als jonge knullen onder Napoleon dienden.

Voor wie meer wil dan de bescheiden presentatie in het Rijksmuseum is er de tentoonstelling Alexander, Napoleon & Joséphine, een verhaal van vriendschap, oorlog en kunst in de Hermitage. In deze prachtige tentoonstelling staat niet de Slag bij Waterloo maar de relatie tussen de Russische tsaar, de Franse keizer en diens eerste vrouw en grote geliefde centraal. Dit persoonlijke verhaal, dat lang niet door de hele expositie even goed uit de verf komt, wordt verteld tegen de achtergrond van Napoleons Russische veldtocht van 1812 en de daaropvolgende verovering van Parijs door de geallieerden. Juist hierdoor komt ook de militair-historisch geïnteresseerde bezoeker ruimschoots aan zijn trekken. De tentoonstelling begint met de ontmoeting tussen Alexander en Napoleon op een vlot in de rivier de Neman tijdens de onderhandelingen leidend tot deVrede van Tilsit. Beide mannen hebben groot respect voor elkaar en sluiten naast vrede ook vriendschap. Die vriendschap was echter van korte duur, want in 1812 valt Napoleon Rusland binnen in een poging zijn 'vriend' op de knieën te krijgen. De zaal over de Russische veldtocht is ronduit

indrukwekkend. Aan de hand van wapens, vaandels en schilderijen wordt een beeld gegeven van een van de meest dramatische episodes uit de geschiedenis. Interessant is dat dit vanwege de herkomst van de collectie van de Hermitage vooral het Russische beeld is, dat vaak afwijkt van het ons beter bekende Franse beeld. De getoonde schilderijen laten bijvoorbeeld niet Napoleon zien die zijn Grande Armée aanvoert, maar juist de Russische troepen die op heroïsche wijze hun vaderland verdedigen.
Naast grote schilderijen van beroemde veldslagen is er ook ruimte voor enkele kleinere, persoonlijke verhalen. Hierbij komt onder andere de inbreng van de Hollanders tijdens de Russische veldtocht naar voren. De kogel uit het hoofd van een teruggekeerde Hollandse militair en de liefdesbrief van een Friese conscrit geven de tentoonstelling net even wat extra's.
Hetzelfde geldt voor de rest van de expositie, die verder weinig meer over militaire zaken handelt maar desalniettemin buitengewoon interessant is. Het zijn de bijzondere pareltjes uit de rijke depots van de Hermitage die de tentoonstelling dragen. Een fraai medaillon met een haarlok van Alexander, diens aktentas die hij bij zich droeg tijdens het Congres van Wenen en het dodenmasker van Napoleon – stuk voor stuk vertellen de objecten mooie en interessante verhalen.
Het slot van de tentoonstelling wordt gevormd door de kunstcollectie van Joséphine, die dankzij Alexander voor een groot deel in de collectie van de Hermitage terecht is gekomen. Via haar schilderijen, tafelstukken en serviezen leren we ook de persoon van Josephine beter kennen. Wist u bijvoorbeeld dat tal van Europese vorstenhoven vandaag de dag nog direct afstammen van de eerste vrouw van de Franse keizer?
Al met al is Alexander, Napoleon & Joséphine een zeer geslaagde en leerzame tentoonstelling met enkele verrassende vondsten. Samen met de presentatie over Waterloo in het Rijksmuseum valt er voor de liefhebber de komende maanden genoeg te genieten in de hoofdstad.

Drs. Christiaan van der Spek.

Cassette met pistolen, afkomstig van het slagveld van Waterloo en volgens de overlevering bezit van Napoleon. Maker: Perin le Page, Parijs, circa 1813-circa 1815.
Rijksmuseum, Amsterdam.

Op weg naar Waterloo. De Nederlandse generale staf in 1815

Drs. Ed Coumans

Maart 1815. Als Napoleon in Frankrijk opnieuw de macht grijpt, neemt Europa de wapens tegen hem op. Ook Nederland sluit zich aan bij deze coalitie.
Soeverein-vorst Willem van Oranje geeft opdracht het leger te mobiliseren en een generale staf te formeren. Dit is voor het jonge Nederlandse leger echter makkelijker gezegd dan gedaan. Dit verhaal toont hoe de stafofficieren deze handschoen oppakken. Hoe ziet de generale staf van het veldleger eruit, wat voor taken heeft de staf en hoe functioneert hij tijdens de veldtocht?

De man die het mobilisatieplan moet maken, is kwartiermeester-generaal Jean-Victor de Constant-Rebecque. Hij moet echter werken met een landmacht die nog in de steigers staat. Daarom neemt De Constant-Rebecque de voor de hand liggende beslissing de meest complete eenheden te mobiliseren. Zij moeten een veldleger van 30.000 man vormen. Het plan vindt instemming van de soeverein-vorst, die zich een dag later op 16 maart tot Koning der Nederlanden proclameert.[1]
De Nederlandse legerleiding besluit het veldleger ten westen van Maastricht te verzamelen. Het is niet het enige geallieerde leger in het huidige België. Er is al een Britse troepenmacht van 35.000 man in Vlaanderen. De commandant hiervan is prins Willem van Oranje, de oudste zoon van de koning; hij is niet alleen Nederlands maar ook Brits generaal. Daarnaast bevindt zich rond Aken een Pruisisch leger dat zich in de komende weken zal verplaatsen naar het gebied tussen Charleroi en Luik.[2]
Met zijn oudste zoon als Brits aanvoerder, wijst de koning zijn zoon Frederik aan als bevelhebber van het Nederlandse veldleger. Prins Frederik maakt zoals elke commandant gebruik van een generale staf. De staf is een belangrijk element in de bevelvoering (het command-and-controlsysteem). Het is een apparaat waarmee de commandant de controle over het, vaak verspreid opererende, leger kan houden. De staf verspreid de bevelen, ziet toe op de uitvoering ervan, bewaakt en verzorgt de communicatie tussen de verschillende divisies, en houdt supervisie over de bewegingen en het plaatsen van het leger. Bovendien voorziet de staf de commandant van informatie over het terrein, de vijand en het eigen leger.[3]

Leiding generale staf

In deze periode wordt in Nederland de generale staf van het veldleger pas samengesteld in tijden van oorlog. Een staf kan volgens verschillende methoden werken. Nederland heeft voor het Britse systeem gekozen.[4] Dit betekent dat de staf is verdeeld in twee afdelingen: de departementen van de kwartiermeester-generaal en de adjudant-generaal. Daarnaast telt de generale staf nog enkele specialistische afdelingen zoals de artillerie, genie, bevoorrading en geneeskunde.
De inkt op het besluit over het Nederlandse stafsysteem is nog nat. Op 18 februari zijn de organisatie en taken van de kwartiermeester-generaalstaf vastgelegd. Over de adjudant-generaal en zijn departement is nog niets afgesproken.[5] De adjudant-generaal moet ook nog worden benoemd. Dat wordt kolonel Herman-Jan van der Wijck. Als ingenieur ambieert hij het commando over de genie te velde. De koning gunt hem deze post mits hij ook adjudant-generaal wordt.

1 Dagboek Jean Victor de Constant-Rebecque deel 4, 1813-1817, Nationaal Archief (NA), Den Haag, Collectie 066 De Constant Rebecque, toegangsnummer 2.21.008.01, inventarisnummer 25 (verder Dagboek genoemd); Erwin Muilwijk, 1815. *From mobilisation to war I* (Bleiswijk 2012) 27-28.

2 Idem 29; F. de Bas, J. de T'Serclaes de Wommersom, La campagne de 1815 aux Pays-Bas. *D'après les rapports officiels Néerlandais I* (Brussel 1908) 176-178; Jeroen van Zanten, *Koning Willem II 1792-1849* (Amsterdam 2013) 200-201.

3 Martin van Creveld, *Command in war* (Cambridge Ma., Londen 1985) 61, 62.

4 Ed Coumans, 'Hollen of stilstaan. De oprichting van de Nederlandse generale staf in 1814', in: *Mars et Historia 4* (2014) 13-21.

5 *Recueil Militair*, eerste deel tweede stuk 1815 (Den Haag en Amsterdam 1816) 291-320; Herman Jan van der Wijck, *Memorie van defensie* (z.p. z.j.) 29.

Van der Wijcks tegenwerping dat hij onbekend is met de functie, wuift de koning weg.[6] De Nederlandse staf kent geen chef zoals de Franse en Pruisische staven die wél kennen. Het idee is dat een staf met slechts twee departementen geen hoofd nodig heeft.
Als adjudant-generaal staat Van der Wijck formeel naast de kwartiermeester-generaal. Toch geeft hij zelf aan slechts 'de tweede Officier bij den Generalen Staf van de Armee' te zijn.[7] De verhouding tussen de kwartiermeester-generaal en adjudant-generaal is in de praktijk ook ongelijk, omdat De Constant-Rebecque beduidend meer stafervaring heeft dan Van der Wijck. Daarnaast is hij door zijn jarenlange dienst aan het hoofdkwartier van de hertog van Wellington in Spanje vertrouwd met het Britse en dus ook Nederlandse stafsysteem. Van der Wijck kent alleen het afwijkende Franse systeem.
De taakverdeling tussen adjudant-generaal en kwartiermeester-generaal wordt pas op 7 april geregeld als het leger al in het veld is. De adjudant-generaal is verantwoordelijk voor de algemene orders, personeelszaken zoals verloven en benoemingen, het bijhouden van de sterkte van het veldleger en voor politietaken zoals het handhaven van de discipline. De kwartiermeester-generaal kent een meer tactisch-operationele verantwoordelijkheid. Hij is belast met bewegingen, dislocaties, inlichtingen en het inkwartieren.[8]

Tekort aan stafofficieren

Ook de personele invulling van de generale staf vindt grotendeels tijdens de campagne plaats. Probleem is een groot gebrek aan geoefende stafofficieren. De Constant-Rebecque plaatst de officieren met ervaring op de belangrijkste posten zoals chef-divisiestaf. Majoor Jan Egbert van Gorkum gaat het bureau van de kwartiermeester-generaal bij het veldleger leiden. En de voormalige Oostenrijkse stafofficier kolonel Louis de Sainte-Aldegonde wordt kwartiermeester-generaal-luitenant. Maar De Constant-Rebecque kan niet elke officier van zijn departement mee het veld innemen. Zijn bureau in Den Haag moet ook bemand blijven. Dit vormt een cruciale schakel tussen het departement van Oorlog en het veldleger.
Naast het gebrek aan stafofficieren is er nog het probleem dat de officieren met stafervaring het vak doorgaans geleerd hebben in het Franse leger, dat met een ander stafsysteem werkt. Zo schrijft Van Gorkum in zijn dagboek: 'Aan eigentlijk voor den Generale Staf-dienst opgeleide of in dezen dienst geoefende officieren was volkomen gebrek ... [De] Generaal Kwartiermeesterstaf [was] slechts bij naam bekend; de dienst van Adjudant-Generaal werd met die van gewoon Aide de Camp of adjudant verward.'[9]
De staf van een divisie kent daarom niet de tweedeling adjudant-generaal en kwartiermeester-generaal, maar werkt conform het Franse systeem met één stafdepartement geleid door de chef-staf.[10]
Chef-staf van de 2e divisie wordt kolonel Pieter van Zuylen van Nijevelt. Hij heeft het vak geleerd bij de chef van Napoleons generale staf Louis-Alexandre Berthier. Ook zijn collega bij de 1e divisie luitenant-kolonel Reyndert Snouckaert van Schauburg kent alleen het Franse stafsysteem. De chef-staf van de 3e divisie, majoor Leonard van Delen, heeft weinig stafervaring.

De voornaamste stafofficier van het Nederlandse veldleger in 1815, kwartiermeester-generaal Jean Victor de Constant-Rebecque. Schilderij van Petrus Groenia (1769-1844), omstreeks 1825-1850.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

6 Idem 15-17; NA 2.13.01 Ministerie van Oorlog: Verbaalarchief (gewoon en geheim), inv.nr. 5304; NA 2.13.67 Ministerie van Oorlog: Geheim Archief, 1813-1945, inv.nr. 169.

7 Van der Wijck, Memorie, 36.

8 Ibidem; NA 2.13.67, inv.nr. 169.

9 Dagboek Van Gorkum, in privébezit.

10 Ibidem. Zie ook: 'Instructie voor de officieren van de generalen staf bij de divisien en brigaden te velde geemployeerd', Nivelles 18 april 1815, NA 2.13.14.01, Constant Rebecque, Kwartiermeester-Generaal, 1814-1816, inv.nr. 29.

Een van de hoofdrolspelers in het blokkeren van de Franse opmars bij Quatre-Bras, luitenant-generaal Hendrik George de Perponcher-Sedlnitzky, commandant van de 2e Nederlandse divisie. Litho van Elias Spanier, omstreeks 1840-1863.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

De opperbevelhebber van het Pruisische leger, veldmaarschalk Gebhard von Blücher. Schilderij van Ernst Gebauer.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

Maar hij werkt al een jaar voor de kwartiermeestergeneraalstaf, en De Constant-Rebecque heeft vertrouwen in hem. De post van chef-staf van de cavaleriedivisie wordt pas in mei ingevuld met luitenant-kolonel Arend Hoynck van Papendrecht.

Papierwerk

Met een onvolledige generale staf bevindt het Nederlandse veldleger zich begin april rond Sint-Truiden. Al snel volgt op 8 april de verplaatsing naar een gebied dichter bij de Franse grens. Hier wordt het leger gekantonneerd tussen Mons en Binche, in het westen aansluitend op het Britse leger en in het oosten op de Pruisen.[11]
Het verplaatsen en kantonneren van het leger zijn taken van de kwartiermeester-generaal. De Constant-Rebecque stelt samen met de officieren van zijn departement marsschema's op. Elke eenheid krijgt een schema met de vertrekdatum en de etappeplaatsen waar ze 's nachts bivakkeert. De gegevens die hiervoor nodig zijn, verzamelt de kwartiermeester-generaal bij voorkeur in vredestijd. Een goed voorbeeld van dit werk is te vinden in de brief die De Constant-Rebecque op 20 december 1814 schrijft aan Van Gorkum die dan in Maastricht is gestationeerd. De majoor krijgt het verzoek een overzicht te maken van mogelijke etappeplaatsen aan de wegen vanuit Maastricht, Luik en Venlo in de richting van de Rijn, Moezel, Schelde en langs de Maas. Voor elke route moet hij het volgende aangeven: de dorpen en steden die als etappeplaats kunnen dienen, de afstand tussen deze plaatsen, het inwoneraantal, de staat van de wegen en mogelijke rivierovergangen.[12]
De hand van de kwartiermeester-generaal in de troepenbewegingen is zeer belangrijk. De centrale aansturing voorkomt dat marcherende colonnes van duizenden soldaten en vele transportwagens elkaar kruisen en voor opstoppingen zorgen. Bijvoorbeeld als twee colonnes op dezelfde plaats tegelijkertijd een rivier willen oversteken. Of twee eenheden die in hetzelfde dorp willen overnachten, wat al gauw een te zware belasting voor de inwoners betekent.
Na enkele dagen marcheren arriveert het Nederlandse veldleger op zijn bestemming. Het HK komt in Nivelles (op 2 mei wordt het overigens naar Braine-le-Comte

[11] INA 2.13.14.01, inv.nr. 6; Dagboek; F de Bas, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd III 2e stuk* (Schiedam 1904) 496.

[12] Brief in privébezit.

De prins van Oranje aan het hoofd van het 5e bataljon nationale militie bij Quatre-Bras. Chromodruk naar Jan Hoynck van Papendrecht, 1900
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

verhuisd). Elke divisie en brigade krijgt een kantonnementsgebied aangewezen door de kwartiermeester-generaal. Op basis van inwoneraantal en aantal huizen wordt bepaald hoeveel soldaten er ingekwartierd kunnen worden.
De indeling in kantonnementen wordt nauwkeurig bijgehouden op grote, voorgedrukte formulieren, tableaus genoemd. Dit is een taak van de chef van de divisiestaf. Het tableau moet hij naar de kwartiermeester-generaal sturen. Diens staf kan hiermee een centraal overzicht bijhouden en zo weet de legercommandant precies waar elke eenheid zich bevindt.[13] Een vereiste is wel een juiste invulling van de tableaus. Hier wordt dan ook streng op toegezien. Zo krijgt luitenant-generaal David Hendrik Chassé na de verplaatsing van zijn 3e divisie op 11 mei het dringende verzoek om voortaan direct na aankomst een nieuw tableau te sturen. Ook de commandant van de cavaleriedivisie, luitenant-generaal J.M.A.P. de Collaert, ontsnapt niet aan een reprimande. Op 9 mei stuurt De Constant-Rebecque hem een duidelijke brief over het niet nakomen van de afspraken: '... het dagelijks meer en meer blijkt dat de heeren geattacheerd aan de staven van de divisien en de brigades weinig kennis nemen of genomen hebben zowel van de reeds verschenen dagorders als van de instructien voor hunnen dienst gearresteerd ...'[14]
Ook het departement van de adjudant-generaal vraagt veel papierwerk. De adjudant-generaal moet de bevelhebber op elk moment inzicht kunnen geven in de effectieve sterkte van het veldleger. Daarvoor wordt een systeem van sterktelijsten gebruikt. Op de lijsten komt onder meer de sterkte per eenheid in officieren, soldaten en paarden. Ze worden ingevuld per bataljon en doorgestuurd naar de brigade-majoor. Hij compileert een overzicht voor zijn brigade en stuurt deze lijst naar de divisie. Hier maakt de chef-staf het totaaloverzicht van de divisie en stuurt dit naar de adjudant-generaal. Deze kan dan de werkelijke sterkte van het veldleger opmaken.[15]
De sterktelijsten zijn ook voorgedrukt. Het maakt het werk gemakkelijker en voorkomt dat gevraagde informatie vergeten wordt op te geven. Door van uniforme lijsten gebruik te maken, is ook op elk hoger niveau in het leger snel en eenvoudig een verzamellijst te maken, zonder tijdrovend ordenen van diffuse gegevens.

13 NA 2.13.14.01, inv.nr. 6.

14 Ibidem.

15 NA 2.13.14.01, inv.nr. 9..

Commandowissel

Het commando van prins Frederik is maar van korte duur. Op 5 mei krijgt de hertog van Wellington het bevel over het Nederlandse veldleger. Hij integreert de Britse en Nederlandse legers en de Duitse contingenten uit Hannover, Brunswijk en Nassau. Wellington verdeelt het leger in drieën: het 1e korps komt onder leiding van de prins van Oranje en telt de Nederlandse 2e, 3e en cavaleriedivisie en twee Britse divisies. Luitenant-generaal Rowland Hill krijgt het bevel over het 2e korps. Hierin komen onder andere de Nederlandse 1e divisie en de Indische brigade onder leiding van prins Frederik. Wellington zelf neemt het commando over het reservekorps.[16]

De legervereniging krijgt geen vervolg in een integratie van de staven. Wellington heeft ook geen behoefte zich met de leiding van het Nederlandse leger te bemoeien. Zo schrijft hij op 8 mei aan de prins van Oranje: 'It would be quite impossible for me to attempt to conduct the details of the Dutch army.'[17]

Wellington stuurt het Nederlandse leger aan via de prins. In de generale order van 10 mei staat dat, ondanks dat Wellington bevelhebber is, alle rapporten over het Nederlandse leger naar de prins of naar zijn staf moeten.[18]

Ook bij het 1e korps komt er geen geïntegreerde staf. De Nederlandse staf met De Constant-Rebecque en Van der Wijck heeft geen bemoeienis met de Britse divisies van het 1e korps. Daarvoor gebruikt de prins van Oranje zijn Britse staf met 'assistant quartermaster-general' Alexander Abercromby en 'assistant adjudant-general' George Berkeley.

Toch zou de integratie van de Britse en Nederlandse staven op korpsniveau goed mogelijk zijn, omdat beide volgens hetzelfde systeem werken met de tweedeling in de departementen van kwartiermeester-generaal en adjudant-generaal. Taal is ook geen probleem. Het Frans is voor de Nederlandse én de Engelse stafofficieren als conversatietaal geen probleem. Maar Wellington wenst niet met onbekende officieren te werken. Als hij het bevel over het Britse leger overneemt, vervangt hij een groot deel van de Britse staf met het excuus dat ze 'very inexperienced' zijn. Hij omringt zich met stafofficieren die hij kent. De Constant-Rebecque heeft enkele jaren in Wellingtons staf gediend. Op hem na zullen veel andere Nederlandse stafofficieren niet acceptabel zijn voor Wellington: onbekend en verdacht omdat ze in het Franse leger hebben gediend.[19]

Door de integratie wordt niet alleen het Nederlandse leger, maar ook de generale staf in tweeën gedeeld. De 2e afdeling onder prins Frederik krijgt een eigen staf onder leiding van kwartiermeester-generaal-luitenant De Sainte-Aldegonde en adjudant-generaal-luitenant F.J.E. de Roye van Wichen. Voor de generale staf, die toch al kampt met een tekort aan ervaren stafofficieren, betekent dit een extra belasting. De opengevallen plekken worden ingevuld, maar met officieren zonder ervaring. Zo 'meldden zich verscheidene kamerheeren van ZM de Koning aan om als vrijwilligers … bij de generale staven van het leger … toegevoegd [te] worden', schrijft Van Gorkum.[20] Op 13 juni, toevallig aan de vooravond van de Franse aanval, kaart De Constant-Rebecque de problemen van de afgelopen maanden aan. In een lange brief aan de commissaris-generaal van Oorlog schrijft hij onder meer over het tekort aan geschikte stafofficieren 'waaraan de armée thans zo gevoelig gebrek lijdt'. Hoofdofficieren heeft hij voldoende. 'Zijnde het vooral jonge lieden of die in het best van hun leven zijn, onderwezen in de militaire wetenschappen die voor den dienst gevorderd worden.' Hij is ook duidelijk over het departement van de adjudant-generaal. Hiervoor moeten in tijd van vrede officieren opgeleid worden: 'Zodat hen deze dienst niet vreemd of nieuw is bij het begin van de campagne.'[21]

Brussel bedreigd

Op het hoofdkwartier in Braine-le-Comte stijgt begin juni de spanning als de geruchten over een aanstaande Franse aanval toenemen. De staf waarschuwt de voorposten goed op hun hoede te zijn. Op 10 juni worden de Nederlandse troepen in een verhoogde staat van paraatheid gebracht. Alle divisies krijgen opdracht hun manschappen te concentreren en van 's ochtends tot 's avonds onder de wapens te houden. Chef-staf Van Delen adviseert de bataljonscommandanten niet op orders te wachten als ze zeker zijn van

16 Dagboek; Wellington (ed.), *Supplementary despatches, correspondence and memoranda of field marshal Arthur duke of Wellington*, K.G X (Londen 1863) 62; Muilwijk, Mobilisation 63-77.

17 Gurwood, *The dispatches of field marshal the duke of Wellington, during his various campaigns from 1799 to 1818 XII* (Londen 1838) 363.

18 NA 2.13.14.01, inv.nr. 9.

19 Gurwood, Dispatches 309, 315, 336, 358; James E. Edmonds, 'Wellington's staff at Waterloo', *The Society for Army Historical Research* 45(1933) 239; Van Zanten, Willem II 207. Voor de Britse staf zie Gordon Corrigan, Wellington: *A Military Life* (Londen en New York 2001) 217-231; Rory Muir, Wellington. *The path to victory 1769-1814* (New Haven, Londen 2013) 506-509.

20 Dagboek Van Gorkum; NA 2.13.01, inv.nr. 5304.

21 NA 2.13.14.01, inv.nr. 6.

een Franse aanval.[22] De Nederlandse staf is ervan overtuigd dat een Franse aanval op handen is. Zo schrijft Van Gorkum op 14 juni: 'De oude officieren aan ons hoofdkwartier verborgen hunne verwondering niet daar door particuliere berichten de verzameling van het Fransche leger op de grenzen [en] een spoedig te verwachten aanval bekend was geworden.'[23] Wellington is echter niet overtuigd. Op 13 juni schrijft hij aan zijn oude strijdmakker generaal Thomas Graham dat hij niet meer in een aanval van Napoleon gelooft: 'I think we are too strong for him here.'[24]

De ochtend van 15 juni analyseren de prins van Oranje en zijn stafofficieren het laatste nieuws op het HK. Eerder die ochtend heeft de prins in het zuidelijker gelegen Saint-Symphorien generaal-majoor Jean-Baptiste van Merlen bezocht. Hier heeft de prins gehoord dat er berichten over artillerievuur zijn. Maar is het een oefening of is het de aanval? Ze besluiten af te wachten totdat er meer duidelijkheid komt. De prins vertrekt naar Brussel waar hij een afspraak met Wellington heeft. [25]

Op het HK blijven onheilspellende berichten binnenkomen. Uit verschillende bronnen wordt bevestigd dat de Fransen een grootscheepse aanval hebben geplaatst en dat de Pruisen zich terugtrekken. Napoleon valt aan en de commandant van het 1e korps is afwezig. In zijn plaats stelt kwartiermeester-generaal De Constant-Rebecque het Nederlandse verdedigingsplan in werking. Hij geeft om 15.00 uur de order aan de divisies zich te verzamelen.[26]

Het wordt avond zonder dat er nieuws komt. Adjudant-generaal Van der Wijck gaat, zich niet bewust van de ernst van de situatie, naar het geniepark in Tubize om de gearriveerde loopbruggen inspecteren.[27] Om 21.00 uur komt op het HK het bericht van de prins binnen dat de troepen naar hun kantonnementen terug kunnen. De Constant-Rebecque heeft dan echter al besloten dat niet te doen.[28] Door dit bericht zal hij zich wel wat geruster voelen; blijkbaar is de situatie toch niet zo ernstig als hij dacht. Hij gaat ervan uit dat Wellington in Brussel een beter zicht heeft op de situatie, omdat de Pruisen hem via hun liaisonofficier generaal-majoor Karl von Müffling op de hoogte zullen houden.

Groot is zijn verrassing dan ook als de stafofficier van de 2e divisie kapitein Friedrich von Gagern het HK binnenstormt met het bericht dat de Nederlandse voorpost bij Frasnes is aangevallen. De kwartiermeester-generaal kan het bijna niet geloven. Het betekent immers dat Wellington en de prins in Brussel niet de ernst van de situatie doorhebben én dat de Pruisen de hoofdweg van Charleroi naar Brussel uit handen hebben gegeven.[29]

Afwachten kan niet langer; De Constant-Rebecque begrijpt dat hij direct moet handelen. De Franse opmars naar Brussel moet gestopt worden. Hij weet dat de 2e brigade van de 2e divisie opdracht heeft zich te verzamelen in het achter Frasnes gelegen Quatre-Bras. Dit gehucht is een strategisch belangrijk kruispunt van de wegen tussen Namen en Nivelles en tussen Charleroi en Brussel. Maar hoe lang kan deze brigade standhouden, want hoe sterk zijn de Fransen bij Frasnes?

Een kwartier na ontvangst van de onheilstijding stuurt De Constant-Rebecque majoor Otto van Limburg-Stirum naar de commandant van de 2e divisie luitenant-generaal Hendrik de Perponcher-Sedlnitzky met het advies in Quatre-Bras stand te houden. Maar daarbij ook Nivelles te blijven verdedigen. Vrijwel tegelijkertijd stuurt hij luitenant Henry Webster om de prins te waarschuwen. Webster is juist vertrokken als om 22.30 uur van Wellington het bevel komt de divisies op de afgesproken alarmplaatsen te concentreren. Dit betekent dat De Perponchers 2e divisie zich in Nivelles moet verzamelen dat ruim tien km van Quatre-Bras afligt. Voor De Constant-Rebecque is het duidelijk dat Wellington nog altijd achter de feiten aanloopt.

Eerder die middag meldt de prins van Oranje zich rond 15.00 uur bij Wellington in Brussel. Hij brengt hem op de hoogte van de berichten over een mogelijke Franse aanval. Wellington vindt ze echter te weinig concreet om actie te ondernemen. Pas nadat om 18.00 uur het eerste Pruisische rapport over de Franse

22 Ibidem; De Bas, De Wommersom, La Campagne III 360-366; Muilwijk, *Mobilisation* 174; Gareth Glover, *Waterloo. Myth and reality* (Barnsley 2014) 21.

23 Dagboek Van Gorkum.

24 Gurwood, *Dispatches* 462.

25 Dagboek Van Gorkum; Dagboek; John Franklin, Waterloo. *Netherlands correspondence. Letters and reports from manuscript sources* (Ulverston 2010) 23.

26 NA 2.13.14.01, inv.nr. 6. Het is onduidelijk of De Constant-Rebecque de prins hierover heeft geïnformeerd. In het correspondentieboek van de kwartiermeester-generaal is geen registratie te vinden. Dit sluit echter niet uit dat een van de Britse adjudanten van de prins naar Brussel is gestuurd.

27 Van der Wijck, *Memorie,* 41.

28 Dagboek.

29 Ibidem; dagboek Van Gorkum; Franklin, *Netherlands correspondence* 23,61.

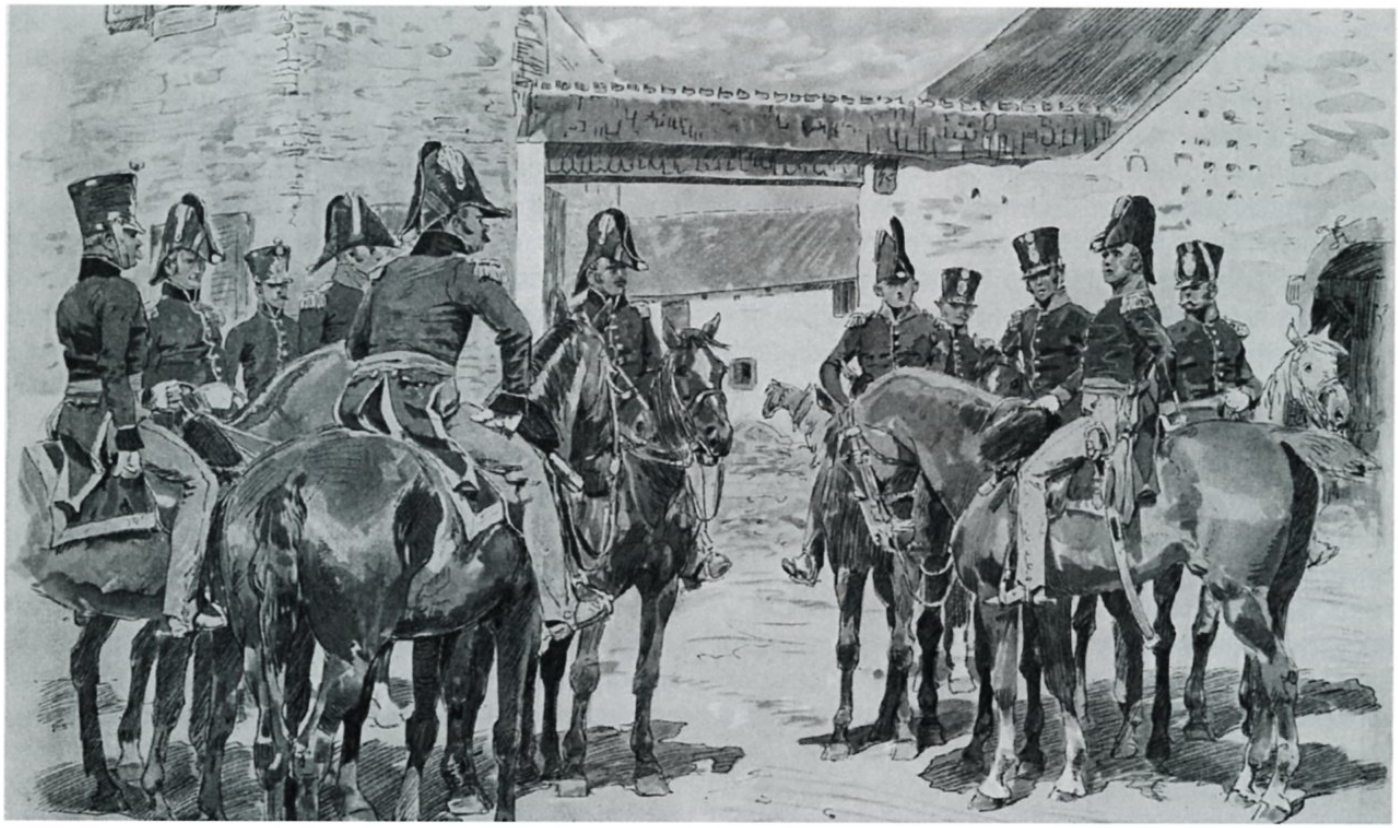

Kolonel Bernhard von Sachsen-Weimar met zijn hoofd- en stafofficieren bij Quatre-Bras, 15 juni 1815. Chromodruk naar Jan Hoynck van Papendrecht, 1900.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

aanval binnenkomt, geeft hij bevel om alle legeronderdelen op de alarmplaatsen te concentreren.[30] Dit is de order die het HK in Braine-le-Comte om 22.30 uur bereikt.
De Constant-Rebecque geeft de order door aan de cavaleriedivisie en 3e divisie. Dit heeft immers weinig invloed op de situatie. Maar hij wacht langer met het doorsturen van het bevel naar de 2e divisie. Twijfelt hij wat te doen of hoopt hij dat er van Wellington nog een tegenorder komt?
Drie kwartier na de twee andere orders stuurt hij om 00.15 uur dan toch de order door aan De Perponcher. Hij schrijft de luitenant-generaal ook dat Chassé's divisie ter ondersteuning marcheert. Is deze zin bedoeld om De Perponcher te helpen beslissen Wellingtons order te negeren en Quatre-Bras vooral bezet te houden? Het bevel komt om 01.30 uur in Nivelles aan. De Perponcher twijfelt niet lang, negeert de order en marcheert een halfuur later met twee bataljons versterking naar Quatre-Bras.[31]

Splitsing staf

Om 03.30 uur is de prins terug op het HK. Hij keurt alle door De Constant-Rebecque genomen maatregelen goed. Na de aankomst van Webster in Brussel heeft Wellington eindelijk de ernst van de situatie ingezien en nieuwe orders gegeven om het leger richting Quatre-Bras te verplaatsen. De prins vraagt zijn kwartiermeester-generaal om alvast naar Nivelles te gaan en daar het restant van de 2e divisie naar Quatre-Bras te bevelen.[32]
Op dat moment vindt er een tweedeling van de generale staf plaats: er wordt besloten om slechts een deel van de staf mee te nemen in voorste linie.
Dit is het tactisch hoofdkwartier oftewel de slagveldstaf. De rest van het HK wordt op veilige afstand in tweede linie gehouden. Voordat hij vertrekt, brengt een gehaaste De Constant-Rebecque Van Gorkum op de hoogte van het besluit. Deze moet dit aan de andere officieren op het HK doorgeven. Als hij niet binnen drie uur een nieuw bevel krijgt, moet Van Gorkum zelf aan de hand van de situatie beslissen of hij het HK voorwaarts naar Nivelles verplaatst of bij gevaar in

30 Muilwijk, Mobilisation 208; Glover, Waterloo 46,47; Hans-Joachim Behr (ed.), Karl Freiherr von Müffling. Offizier-Kartograph-Politiker (1775-1851) (Keulen, Weimar, Wenen 2003) 212.

31 NA 2.13.14.01, inv.nr. 6; idem inv.nr. 8.

32 Dagboek.

De commandant van het Nederlandse veldleger, de prins van Oranje. Schilderij van onbekend kunstenaar, waarschijnlijk omstreeks 1815.
Bron: Wikipedia.

veiligheid brengt.[33]
Via Nivelles arriveert De Constant-Rebecque omstreeks 05.30 uur in Quatre-Bras. De Perponcher toont hem de posities en samen met de commandant van de 2e brigade kolonel Bernhard von Sachsen-Weimar bespreken ze de te volgen tactiek. Ze besluiten een deel van het terrein te heroveren. Het doel hiervan is de Fransen het zicht op de Nederlandse posities te ontnemen, zodat ze in het ongewisse blijven over de zwakte van de Nederlanders.[34]
Als de prins van Oranje kort daarop arriveert, accordeert hij het plan. Wel groeit de twijfel als het rustig blijft aan Franse kant. Voert de vijand dan toch een flankbeweging via Nivelles uit? De prins vertrouwt het niet en stuurt zowel de Nederlandse als Britse kwartiermeester-generaal naar Nivelles. De Constant-Rebecque en Abercromby moeten de Nederlandse en Britse divisies in een sterke defensieve positie rond het stadje opstellen.[35]

Om 10.00 uur, kort na het vertrek van beide stafofficieren, komt Wellington aan. Hij verandert niets aan de opstelling. De Brit is naar een overleg met de Pruisische opperbevelhebber veldmaarschalk Gebhard von Blücher als de strijd in alle hevigheid losbarst.[36] De Constant-Rebecque hoort in Nivelles de eerste kanonschoten en haast zich terug. Onder aanvoering van maarschalk Michel Ney dringen de Fransen de Nederlanders langzaam terug naar de huizen van Quatre-Bras. De prins van Oranje houdt echter lang genoeg stand. Als een Franse doorbraak dichtbij is, marcheren versterkingen het slagveld op. De teruggekeerde Wellington weet op het einde van de dag zelfs alle verloren terrein te heroveren.
Omstreeks 22.00 uur rijdt Wellington naar zijn nachtkwartier in Genappe en de Nederlandse staf naar Nivelles. Elders die nacht speurt Van Gorkum vergeefs naar de prins en De Constant-Rebecque. Nadat nieuwe bevelen zijn uitgebleven, is hij na aandringen van andere stafofficieren op zoek gegaan naar orders. Daarmee geeft hij geen gehoor aan de aanwijzing van De Constant-Rebecque om naar eigen inzicht te handelen. Meerdere stafofficieren zijn overigens al eerder op eigen initiatief naar Quatre-Bras gegaan, zoals Van der Wijck. Hij vertelt dat hij bijzonder koel door de prins werd ontvangen in Quatre-Bras. Mogelijk is dat de prins het minder goed waardeerde dat hij de order had genegeerd om niet naar het slagveld te komen.[37]

Laat ontbijt

Van Gorkum vindt De Constant-Rebecque pas de ochtend van 17 juni als iedereen weer terug is in Quatre-Bras. Om middernacht heeft hij wel een bericht naar Braine-le-Comte gestuurd om het HK te verplaatsen naar Nivelles. Hiervoor moet hij nu echter een tegenorder uitvaardigen. Om 09.00 uur komt namelijk het verrassende nieuws van de Pruisische nederlaag bij Ligny. Wellington geeft daarop bevel tot de terugtocht. De prins van Oranje vraagt De Constant-Rebecque om de terugtocht van alle Nederlandse eenheden rond Nivelles te organiseren. Zelf blijft hij bij Wellington. In Nivelles geeft Van Gorkum luitenant G.E. Müller van de kwartiermeester-generaalstaf opdracht het konvooi van het HK om te leiden naar Waterloo. Vervolgens licht hij Van der Wijck in. Daarna voegt hij zich weer bij De Constant-Rebecque die inmiddels de Nederlandse troepen de nodige orders

33 Dagboek Van Gorkum.
34 Erwin Muilwijk, *Quatre Bras, Perponcher's gamble 16 June 1815 II* (Bleiswijk 2013) 29.
35 Dagboek.
36 Voor de slag bij Quatre-Bras zie: Muilwijk, *Quatre Bras*; Mike Robinson, *The battle of Quatre Bras* 1815 (Brimscombe 2009); Alain Arcq, Les Quatre-Bras 16 juin 1815. *Le second prélude à Waterloo* (Annecy-le-Vieux 2005).
37 Dagboek Van Gorkum; NA 2.13.01, inv.nr. 5304.

heeft gegeven. Beide heren trakteren zichzelf op een laat ontbijt. Vervolgens rijden ze in gezelschap van de stafofficier kapitein Carl von Heinecke terug naar Quatre-Bras. Daar zien ze echter Fransen en moeten ze zich snel uit de voeten maken.[38]

Het geallieerde leger neemt die middag nieuwe posities in ten zuiden van Waterloo op het plateau voor Mont-Saint-Jean. Wellingtons kwartiermeester-generaal William De Lancey informeert De Constant-Rebecque en even later ook Van Gorkum over de opstelling van de troepen. Hij vraagt hen de Nederlandse eenheden naar hun posities te begeleiden. De majoor heeft net Sachsen-Weimars brigade haar plaats gewezen als hij omstreeks 19.00 uur voor een zwaar onweer moet schuilen. De Constant-Rebecque is dan inmiddels in Waterloo. Hij hoort dat de prins van Oranje een nieuw nachtkwartier heeft gekozen in Le Chenois. Samen met Abercromby vindt hij een gids die hen in het donker naar het gehucht enkele kilometers verderop leidt. Van Gorkum is minder gelukkig. Hij komt na middernacht in Waterloo en vindt er alleen luitenant Müller en verder niemand van het HK. Dat is volgens opdracht naar Ixelles, het laatste dorp voor Brussel, verplaatst. Niemand weet hem te vertellen waar de prins en De Constant-Rebecque zijn.[39]

Het zal nooit de bedoeling zijn geweest dat de prins in Ixelles overnacht: dat is te ver weg en enkel bedoeld voor de staf die niet op het slagveld nodig is. Volgens Van der Wijck is er in Waterloo ook een huis voor de prins gereserveerd.[40]Het is dus wel vreemd dat deze in Le Chenois overnacht en een blijk van de gebrekkige communicatie dat slechts weinig stafofficieren hiervan op de hoogte zijn.

Stafofficier op het slagveld

De vroege ochtend van 18 juni stuurt de prins van Oranje De Constant-Rebecque naar Chassé, die met zijn divisie uiterst rechts in de slagorde bij Braine-l'Alleud is geplaatst. Hij moet diens opstellingen controleren en vooral benadrukken dat Chassé de aansluiting met de rechtervleugel van de geallieerde troepen op het plateau voor Mont-Saint-Jean houdt. Vervolgens rijdt de kwartiermeester-generaal de hele linie af van Hougoumont op rechts tot Smohain op links. Hier checkt hij de opstellingen van Sachsen-Weimars brigade.[41]

Het controleren van de opstellingen is een van de vele taken van een stafofficier op het slagveld. Zijn uitvalspunt is aan de zijde van de bevelhebber, die hij bijstaat als adviseur. Zo adviseert De Constant-Rebecque de prins bijvoorbeeld om zich bij Quatre-Bras niet te lang in de vuurlinie op te houden. Dat vindt hij niet verstandig voor een korpscommandant en zeker niet voor een troonopvolger.

Stafofficieren nemen ook beslissingen als de bevelhebber niet in de buurt is. Ze kennen immers beter dan andere officieren de plannen en tactische situatie. Verder begeleiden ze colonnes, plaatsen ze troepen en voeren ze die zelfs aan. Als de Fransen 16 juni het bos van Bossu dreigen te veroveren, leidt de chef-staf van de 2e divisie Van Zuylen van Nijevelt enkele bataljons in een tegenaanval. Het verkennen van het terrein of vijandelijke posities en het overbrengen van orders, het uitleggen en controleren van de uitvoering hiervan zijn andere taken. Maar ze krijgen ook speciale missies. Zo is Van Gorkum een groot deel van de 18e bezig de verstopte aanvoerroute uit Brussel vrij te maken. Tot slot wordt van de stafofficier ook eigen initiatief verwacht. Als de Britse cavalerie haar charge veel te ver doorvoert, ziet De Constant-Rebecque het gevaar en brengt hij de Nederlandse cavaleriebrigade van generaal-majoor Charles-Etienne de Ghigny naar voren om de Britten te ondersteunen.[42]

Zijn werk doet de stafofficier in voorste linie onder artillerie- en musketvuur, vijandelijke ruiters ontwijkend en zich soms met de sabel verdedigend. Van Zuylen van Nijevelt raakt gewond maar weigert de zijde van zijn commandant De Perponcher te verlaten. De jonge stafofficier Van Haren sneuvelt terwijl hij een opdracht uitvoert en De Constant-Rebecque heeft geluk als zijn paard in het hoofd wordt geraakt en hij zelf met de schrik vrijkomt. De Britse staf lijdt zelfs zeer forse verliezen.[43]

Waterloo

Het werk is gevaarlijk maar essentieel. De stafofficier is een verlengstuk van de commandant, want die kan niet overal tegelijk zijn. Ofschoon Wellington dat zeker probeert. Hij heeft wel ondercommandanten aangewezen. Zo voert Hill de rechtervleugel aan, de prins van Oranje het centrum, luitenant-generaal Thomas Picton de linkervleugel en luitenant-generaal Henry

38 Dagboek Van Gorkum. Dagboek

39 Ibidem; Van der Wijck, *Memorie*, 105-125

40 Idem, 105.

41 Dagboek.

42 Dagboek

43 NA 2.13.14.01, inv.nr. 8; De Bas, *De Wommersom, La Campagne III* 286; dagboek; Mark Adkin, *The Waterloo companion. The complete guide to history's most famous land battle* (Londen 2001) 97.

De Fransen bestormen de boerderij La Haye Sainte. Tekening door Richard Knötel.
Bron: Wikipedia.

Paget graaf van Uxbridge alle cavalerie. Maar als er hevig wordt gevochten, is Wellington er. Hij snelt de hele dag van crisis naar crisis. Zo is Wellington eerst enige tijd aanwezig achter de kasteelboerderij Hougoumont, waar omstreeks 11.30 uur de slag bij Waterloo losbarst. Van Gorkum komt vlak voor het eerste kanonschot terug in voorste linie. Hij is vanaf een uur of acht druk bezig geweest om de belangrijke aanvoerroute vanuit Brussel vrij te krijgen. Deze smalle bosweg is geblokkeerd met allerlei achtergelaten karren. Van Gorkum heeft een koerier naar Ixelles gestuurd om kapitein Esau het bevel te geven met zijn sappeurscompagnie de weg vrij te houden.[44]
Rond 13.30 uur snelt Wellington naar een nieuwe crisis als Napoleon zijn centrum aanvalt. De Franse troepen van de graaf d'Erlon dringen door tot op het plateau. Enkele van de Nederlandse infanteriebataljons van generaal-majoor W.F. van Bijlandt worden bij de aanval uiteengeslagen. Met vereende krachten weten De Constant-Rebecque en Van Zuylen van Nijevelt een groot deel van mannen weer te formeren en terug in linie te brengen.[45]

Een charge van de Britse cavalerie slaat de Franse aanval met groot verlies terug. Daarna is er korte tijd een periode van relatieve rust. Versterkingen worden aangevoerd. Een adjudant van Wellington draagt Chassé op zijn divisie meer voorwaarts op te stellen. Een andere adjudant komt kort daarna het bevel tot het vormen van carrés geven, want de Franse cavalerie valt aan. Vanaf 16.00 uur volgen er meerdere aanvalsgolven. De geallieerde carrés wankelen maar wijken niet. Wellington ziet echter dat de situatie almaar gevaarlijker wordt. Waar blijft de beloofde hulp? Het Pruisische opperbevel heeft die ochtend nog bevestigd hem met een groot deel van hun leger te hulp te schieten. Het duurt tot 18.00 uur voordat het eerste Pruisische korps de Franse rechterflank bij Plancenoit aanvalt. Op dat moment gaat de boerderij La Haye Sainte, een belangrijk bolwerk voor het geallieerde centrum, verloren. Vanhier heeft de Franse artillerie een vrij schootsveld op Wellingtons linie. De verliezen stapelen zich op en de situatie wordt hachelijk. Generaal Chassé, tot nu toe enkel aandachtig toeschouwer, grijpt in. Zonder orders stuurt hij een van zijn artilleriebatterijen

44 Dagboek Van Gorkum.

45 Voor de slag bij Waterloo zie: www.waterloo-campaign.nl; Erwin Muilwijk, *Standing firm at Waterloo 17 & 18 June III* (Bleiswijk 2014); Glover, Waterloo; André Dellevoet, *The Dutch-Belgian cavalry at Waterloo. A military history* (Den Haag 2008).

naar voren. En als hij kort daarop ziet dat de Fransen de keizerlijke garde in stelling brengen voor wat een nieuwe grote aanval lijkt, plaatst hij de 1e infanteriebrigade van kolonel Hendrik Detmers in eerste linie.[46] Maar de komst van een nieuw Pruisisch korps doet de situatie kantelen. De overmacht wordt de Fransen te groot, ze wijken achteruit. Het loopt tegen 20.00 uur. Wellington ziet dat het moment is gekomen om tot de aanval over te gaan. De prins van Oranje maakt dit niet meer mee, hij is een uur eerder gewond van het slagveld afgevoerd. Daarop hebben De Constant-Rebecque en zijn adjudant kapitein Charles Nepveu zich aangesloten bij Wellington. Ze volgen de aanval van de geallieerde troepen, waaronder Chassé's 1e brigade en een groot deel van de Nederlandse cavalerie. Napoleons leger wordt steeds verder teruggeslagen. Om 22.00 vindt Wellington verder oprukken niet verstandig voor zijn uitgeputte leger. Hij vraagt De Constant-Rebecque de Nederlandse troepen te bevelen een bivakplaats te zoeken.

Samen rijden ze daarna terug naar Waterloo. Onderweg tussen Le Caillou en Maison du Roi komen ze veldmaarschalk Blücher en zijn staf tegen. Afgesproken wordt dat de Pruisen de achtervolging voortzetten van de op de vlucht geslagen Fransen. In Waterloo krijgt De Constant-Rebecque opdracht de Nederlandse troepen de volgende ochtend naar Nivelles te laten marcheren. Hij geeft Nepveu deze taak en gaat zelf om 01.00 uur naar Brussel om de gewonde prins van Oranje te bezoeken.

Nepveu zet zich de 19e om 03.00 uur aan deze niet gemakkelijke opgave. Verschillende Nederlandse eenheden bevinden zich nog bij Mont-Saint-Jean. Maar de eenheden die aan de opmars hebben meegedaan zijn zeer verspreid geraakt. Zo is Chassé's 1e brigade in minstens twee delen uiteengevallen: een groep met Detmers en een met Chassé en zijn chef-staf Van Delen. Chassé's stafofficier Frederik van Omphal bereikt de order de opmars te staken niet. Hij rukt met de Pruisische voorhoede tot in Genappe op. En de cavaleriebrigades van De Ghigny en generaal-majoor Albert Trip van Zoudtlandt zijn tot dichtbij Genappe opgerukt samen met hun Britse collega's.[47] Geen sinecure dus voor Nepveu. Het moet de vroege ochtend van 19 juni ook een grote chaos in het geallieerde leger zijn geweest. Het is maar goed dat maarschalk Emmanuel de Grouchy met het enige ongeslagen Franse legerdeel niet de stoute schoenen heeft aangetrokken en vanuit Wavre op Brussel is gemarcheerd.

Conclusie

De Nederlandse generale staf kent in 1815 een groot tekort aan ervaren stafofficieren en werkt bovendien met een voor de meeste officieren onbekend stafsysteem. Daarom is ook het niet integreren van de Britse en Nederlandse staven een gemiste kans. Samenvoeging zou zeker in het 1e korps tot een ervarener staf hebben geleid en tot een efficiënter gebruik van dit apparaat.

Op 15 juni gaat de prins van Oranje op een ongelukkig moment naar Brussel. Met de beschikbare informatie over een aanstaande Franse aanval had de prins een andere beslissing moeten nemen. Ook de afwachtende houding van Wellington creëert op het Nederlandse hoofdkwartier in Braine-le-Comte de schijnzekerheid dat 'Brussel' de situatie onder controle heeft. Daardoor komt de Franse aanval op Frasnes toch nog als een verrassing. Het zorgt voor enkele chaotische uren op het HK, waarin niet de commandant maar de kwartiermeester-generaal De Constant-Rebecque de aanval van repliek moet dienen. Uiteindelijk voorkomt hij samen met luitenant-generaal De Perponcher een vrije opmars van de Fransen naar Brussel.

Als de strijd begint, wordt het indelen van de generale staf in een team voor het slagveld en een voor het HK in tweede linie slecht gecommuniceerd. De splitsing had zorgvuldig moeten plaatsvinden, omdat de staf pas kort bijeen is en nog nooit samen een gevecht is ingegaan. Het zorgt voor onnodige wanorde. De communicatie blijft ook de 17e en 18e problematisch. Net als het leger wankelt het command-and-controlsysteem van de geallieerden op het einde van de slag bij Waterloo. Veel hoge officieren zijn dood of gewond. Wellington verliest drie van zijn vier ondercommandanten (Picton sneuvelt en de prins van Oranje en Uxbridge raken gewond) en de top van zijn staf (kwartiermeester-generaal De Lancey wordt dodelijk gewond, militair secretaris Fitzroy Somerset en adjudant-generaal Barnes zwaar gewond). Zou ook Wellington gewond zijn geraakt, dan had dat tot ernstige gevolgen geleid. Zijn uitschakeling was minder kritiek geweest als hij een vooraanstaand stafofficier aan zijn zijde had gehad. Zo neemt de Pruisische chef van de generale staf August von Gneisenau tijdelijk het commando over wanneer de impulsieve Blücher na een charge met zijn cavalerie vermist raakt. Nadat hij de 15e al voor de prins van Oranje had waargenomen, zou De Constant-Rebecque de 18e ook de rol van De Lancey hebben kunnen overnemen en het wegvallen van Wellington kunnen opvangen. Doordat de Britse en Nederlandse staven niet zijn samengevoegd, is dat formeel echter niet mogelijk. Met de uitschakeling van Wellington zou de geallieerde commandostructuur daardoor waarschijnlijk als een kaartenhuis zijn ingestort.

46 Franklin, *Netherlands correspondence* 116.

47 Idem 133; Bas & Wommersom, *La Campagne II* 319; idem III 368,376,406,414; NA 2.13.14.01, inv.nr. 8;

Vaandels en standaarden tijdens de Slag bij Quatre-Bras en de Slag bij Waterloo

Luitenant-kolonel tit. b.d. Willem Plink [1]

Op zondag 9 januari 1814 werd door koning Willem I het Koninklijk Besluit (KB) ondertekend waarmee formeel het leger, de huidige Koninklijke Landmacht, werd opgericht. Dit KB vormde onder meer de basis voor voorstellen inzake de invoering van vaandels en standaarden, die in het voorjaar werden ingediend door luitenant-generaal Jan Willem Janssens (1762-1838), toenmaals tijdelijk belast met de portefeuille van Oorlog. Naar aanleiding van deze voorstellen werd door de koning een 'Commissie voor de compleete inrichting van het Militaire Wezen' benoemd, bestaande uit de inspecteurs van de verschillende wapens en de chef van de generaal-kwartiermeester-staf. Janssens werd benoemd tot voorzitter van dit gezelschap, in welke hoedanigheid hij de ontwerpen moest onderzoeken en daar verslag over moest uitbrengen.

Koning Willem I. Schilderij Josephus Paelinck (1781-1839), 1819.
Rijksmuseum, Amsterdam.

De eerste aanzet

De commissie werkte een groot aantal voorstellen uit en legde deze voor aan de diverse hoofd- en opperofficieren. In het KB dat de oprichting van de commissie vaststelde, werd niet gesproken over vaandels. Dat gebeurde wel in de uitgebreide toelichting die luitenant-generaal Ralph Dundas baron Tindal (1773-1834), commissaris-generaal van Oorlog in de Zuidelijke provincies, gaf op de voorstellen:

'Bij de meeste armeeën is het gebruikelijk dat ieder regiment slegts een vaandel heeft en dat het bataillon of de bataillons waarbij het vaandel niet wordt gedragen, van een vlag iets groter als waarvan de generaal guides voorzien zijn, ter bevordering der onderscheidene te nemen allignementen voorzien worden; en daar van de goede bewaring van het vaandel in eene affaire dikwijls de eer van een korps afhangt, heb ik bij de staf van het regiment een Lieutenant of Twee-de-Lieutenant-Vaandeldrager gevoegd: en hiertoe diende men een militair te nemen, dewelke in een of meer affaires of batailles reeds bewijzen van dapperheid heeft gegeven. Indien het regiment verzameld is zoude men dezen officier tot officier van wapening en kazernering kunnen employeren.
De vlag of enseigne waarvan de overige bataillons voorzien worden, behoorde een gelijk formaat voor de gehele armee te hebben, en zal door een onderofficier, door den commandeerenden officier te kiezen, gedragen worden.'

Op 23 augustus 1814 werden de 'aanmerkingen' van generaal Tindal door de commissie in behandeling

1 Willem Plink is lid van de Commissie van Advies inzake Vaandels en Standaarden. Dit artikel berust op een nog uit te geven boek, getiteld *'s Konings Vaandel, de geschiedenis van de vaandels en standaarden van het Koninkrijk der Nederlanden.*

Het vaandel van het 3de bataljon van het 2de Regiment Nassau, circa 1815.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

genomen. Het voorstel om bij elk regiment een vaandel te voeren, vond instemming bij de commissie, en in haar rapport van 26 augustus 1814 over de ontwerpen, legde de commissie haar mening aan de koning voor, die luidde: 'Bij ieder regiment proponeert de commissie een vaandel, en tot vaandeldrager, met de rang van 2de Luitenant, zonder aanzien van ancienneteit, eenen tweeden Luitenant of eenen sergeant te benoemen, die zich de reputatie van groote braafheid heeft verworven.'

Uitstel van het invoeren van vaandels

Aan de definitieve goedkeuring van de gewijzigde organisaties was nog een aantal bezwaren verbonden. In het bijzonder verwachtte men moeilijkheden bij de garnizoensindelingen van de staven van de regimenten en ten aanzien van de omschrijvingen van de verplichtingen van de regimentscommandanten met betrekking tot het administratieve beheer van de korpsen. Dit als gevolg van het ontbreken van reglementen en voorschriften, waarvan de uitgave niet op korte termijn viel te verwachten. Bij het besluit van de koning van 23 september 1814 nummer 51 werd slechts de formatie van de bataljons infanterie, in overeenstemming met de voorstellen van de commissie, vastgesteld om daarmee de organisatie van de infanterie met betrekking tot de regimenten voor te bereiden en te vereenvoudigen.
De invoering van de vaandels bleef daardoor vanzelf achterwege, terwijl de cavalerie evenmin standaarden kreeg. De inspecteur der cavalerie, generaal-majoor Gerard du Ry (1749-1819) sprak zich uit tegen de invoering van standaarden voor de cavalerie, hij vond ze goed voor parades maar onbruikbaar in het veld.De terugkeer van keizer Napoleon uit zijn ballingschap op het eiland Elba was uiteraard niet bevorderlijk voor de verdere organisatie van de infanterie. Het completeren, uitrusten en oefenen van de korpsen kreeg de hoogste prioriteit en het samenvoegen van de bataljons tot regimenten kwam nauwelijks aan bod. Om die reden nam het Nederlandse leger uiteindelijk zonder vaandels en standaarden deel aan de krijgsverrichtingen van 1815. De afbeelding van een schilderij in het Wellingtonmuseum, voorstellende de charge van het Regiment Karabiniers No. 1 van kolonel Lambert Paul Coenegracht (1767-1815), waarop achter hem een standaard te zien is, is dan ook ontsproten aan de

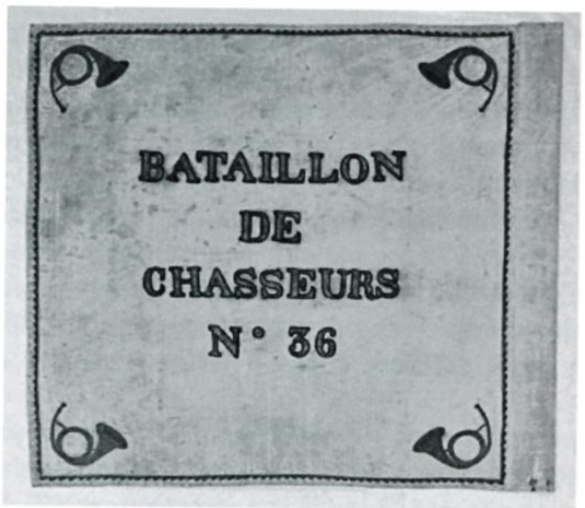

Het vaandel van het 36ste Bataljon Jagers, circa 1815.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

De prins van Oranje tijdens de Slag bij Quatre-Bras. Geheel links is het vaandel te zien van het 7de Regiment Infanterie van Linie. Gravure Dirk Sluyter naar Jan Kamphuysen, een uitgave van J. Groenewoud, Amsterdam.
Rijksmuseum, Amsterdam..

fantasie van de schilder. En zo zijn er meer voorbeelden. Er was wel een vaandel binnen het verband van de Nederlandse troepen, en wel dat van het 2e Regiment Lichte Infanterie van Nassau, dat samen met het Regiment Oranje-Nassau No. 28 was ingehuurd om de Nederlandse troepenmacht op sterkte te brengen. Op het panorama te Waterloo is dit vaandel te zien, zij het vrij vaag.
Bij KB van 8 oktober 1815 werd de oprichting vastgesteld van 17 afdelingen, elk bestaande uit één linie- en drie militiebataljons. In het besluit werd niets vermeld over het toekennen van een vaandel aan elke afdeling (regiment) Pas een jaar later werd de invoering van vaandels en standaarden voor de afdelingen weer besproken. De eerste officiële vaandels en standaarden zouden zodoende uiteindelijk pas in 1820 worden uitgereikt aan het Nederlandse leger.

Veldtekens in de Slag bij Quatre Bras en de Slag bij Waterloo

Officieel beschikte de Nederlandse landmacht tijdens de Veldtocht van 1815 dus niet over vaandels. De bij het leger ingedeelde bataljons van het regiment Nassau voerden zoals gezegd echter wel vaandels.[2]
Door de wijze van oorlog voeren en vanwege de Franse exercitiemethode, waren vaandels of overeenkomstige veldtekens echter van groot belang voor de bevelvoering en de uitvoering van diverse manoeuvres, vooral de manoeuvre van het leiding geven, het aangeven van richting en het aangeven van het verzamelpunt. Voor de bevelhebbers waren de vaandels

2 Deze bataljons waren tijdelijk ingedeeld, zij maakten dus geen deel uit van de organisatie van het leger. De leiding van deze eenheid beruste bij de hertog van Nassau. Toch vermelden we dit omdat een van de vaandels deel uit maakt van de collectie van het NMM en in het voormalige Legermuseum ook waren geëxposeerd in de Vaandelkamer.

Vaandel van het 27ste Bataljon Jagers, circa 1815.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

een belangrijke indicatie waar en welke eenheden zich in het veld bevonden. Howy Muir schrijft hierover het volgende:

'Amidst the proverbial confusion of a smoke-filled battlefield, saturated with carnage, senses hammered by the roar of musketry and cannon, vision obscured by undulations of ground and other accidents of terrain, identification of units from any distance by the colour of facings, or even their 'colours', was impossible. But knowledge of the customary order in which regiments and brigades stood, and confidence this was applied, allowed a commander a reasonable chance of determining at a distance, even a great distance, which regiment or brigade was which and where, and permitted extrapolation for those parts of the line of battle obscured by intervening terrain or smoke. Without a key for decoding the battlefield view, a commander had an extremely difficult time evaluating where his forces were, where the enemy's were located, or his next course of action.'[3]

Voorts was het vaandel voor ordonnansen een oriëntatiepunt voor het overbrengen van bevelen en berichten.
Vaandels en andere veldtekens waren dus nog van groot operationeel belang. Daarom werden er wel niet-officiële vaandels of fanions gebruikt. Wat de fanions betreft is het gebruikelijk dat bij het eerste bataljon van een regiment het regimentsvaandel wordt gevoerd en bij de andere bataljons fanions. Deze hebben dan ongeveer dezelfde afmetingen als het vaandel. Maar in de tijd dat er niets officieels over vaandels was vastgesteld waren fanions gelijk aan richtvlaggen.

Jhr. mr. Robert baron van Breugel (1791-1873) als korporaal bij de Compagnie Vrijwillige Jagers van Vriesland, 1815. Op de achtergrond is het fanion van de compagnie te zien. Handgekleurde litho A. Canelle naar Willem Bartel van der Kooi, een uitgave van S. Lankhout, Den Haag.

De fanions waren ook toegestane 'richtvaandels' die met een houten stok in de loop pasten en in gebruik waren bij het uitlijnen van een compagnie, c.q. batal-

3 Howie Muir, 'Order of Battle. Customary battle-array in Wellington's Peninsular army', in: R. Muir e.a., *Inside Wellington's Peninsular army* (Barnsley 2006) 148-149.

Het vaandel van de Utrechtse jagers 1815.
Corpsmuseum van het Utrechtsch Studenten Corps.

jon bij veldmanoeuvres. Een afbeelding van de Compagnie Friese Vrijwillige Jager is daar een voorbeeld van.
Verder werden kwartiervlaggen gebruikt. Deze waren in eerste instantie bedoeld om de plaats van een compagnie in een kampement (kwartier) aan te geven, maar kunnen in 1815 wel degelijk gebruikt zijn als geïmproviseerde vaandels. Deze kwartiervlaggen waren in gebruik bij zowel een infanterie bataljon, alsmede bij compagnieën van vrijwillige studenten.
Het gebruik van dergelijke kwartiervlaggen moet in 1815 redelijk gangbaar zijn geweest, zoals onder andere ook het geval is geweest bij een artilleriebataljon, dat desgevraagd acht exemplaren uit de beschikbare voorraad toegezonden kreeg. Verder weten we uit een onbekende bron dat de Nederlandse kwartiervlaggen erg lijken op de vaandels/vlaggen van de Russische kozakken in 1814. Over het uiterlijk van die kwartiervlaggen wordt niets vermeld, maar blijkbaar is het gebruik ervan algemeen ingevoerd.
Bij het Nationaal Archief in Den Haag is veel informatie aanwezig over uiteenlopende bestellingen van stoffen, attributen en dergelijke van de destijds bestaande eenheden. Echter nergens is enige vermelding terug te vinden over aanschaf van stoffen voor de vervaardiging van vaandels, in welke vorm dan ook. Dit doet inderdaad vermoeden dat deze destijds op eigen initiatief en kosten van de officieren zijn gemaakt. Ingediende rekeningen voor het terugkrijgen van deze kosten zijn niet gevonden. Dit verklaart ook dat er geen vaste afmetingen zijn voor de ons nog resterende voorbeelden in musea als het Nationaal Militair Museum. Dat er vaandels en andersoortige vlaggen als veldtekens zijn gebruikt, wordt onder meer bevestigd door een aantal prenten, verslagen en veldtekens uit 1815 in museale collecties.
Luitenant-kolonel De Jongh van het 8ste bataljon Nationale Militie beschrijft dat bij een vijandelijke artilleriebeschieting de sergeant-majoor vaandeldrager en twee onderofficieren zwaar gewond raakten, en dat een korporaal en meerdere manschappen werden gedood. Het resultaat was enige commotie in het bataljon: het vaandel was immers gevallen. Maar door de officieren werd de orde snel hersteld.
Toen de erfprins bij Quatre Bras uit een omsingeling door de Fransen werd gered zou het 7e Bataljon van Linie de door de prins aan het bataljon geschonken onderscheiding aan hun vaandel gehecht hebben.[4] Op een prent van Dirk Jurriaan Sluyter uit 1816 waarop de Prins van Oranje wordt afgebeeld te Quatre-Bras is het vaandel te zien van het 7de Regiment Infanterie van Linie.[5]
In het Nationaal Militair Museum bevindt zich ook nog een wit vaandel van het 'Belgische' Bataljon Jagers No.

4 Erwin Muilwijk, *The medal of the Prince of Orange*, e-book, zie: http://www.1815fieldarmy.nl/e-books/14-battle-of-quatre-bras/76-the-medal-of-the-prince-of-orange.

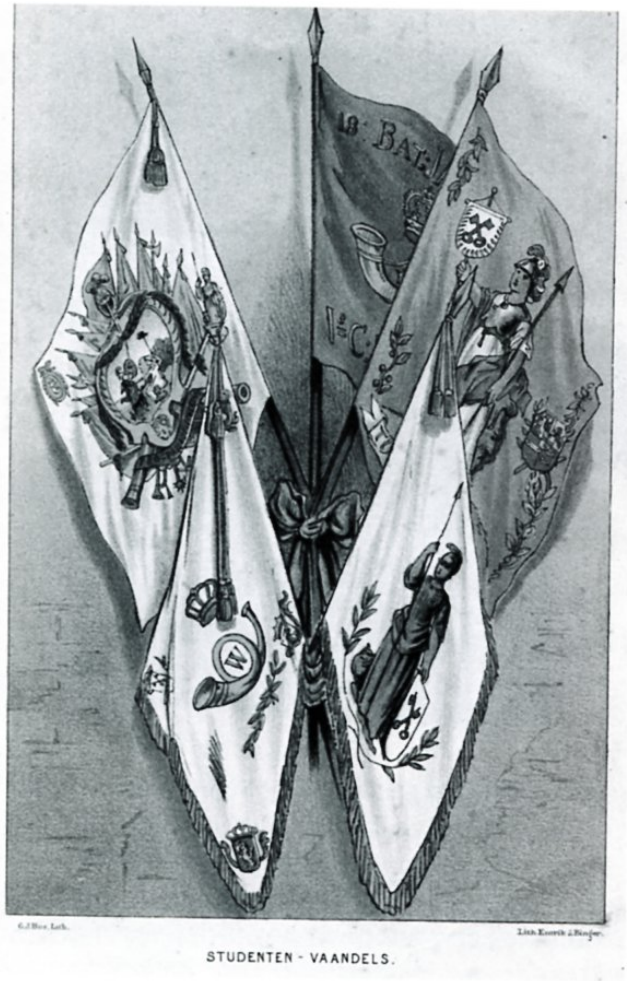

Het vaandel van de Leidse Jagers 1815 midden boven. Chromolitho G.J. Bos, Emrik & Binger, circa 1890. Illustratie in: A.J. Landaal, Pro Patria 1672-1948. Van studentenvendel tot studentencommando (Leiden 1949).

36. Het bijzondere hieraan is dat hierop reeds '36e jagers' staat vermeld. Het vaandel dateert dus in ieder geval van ná 21 april 1815, teon alle Nederlandse en Belgische eenheden opnieuw genummerd en samengevoegd werden tot één leger van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Officieel werd deze vernummering doorgevoerd op 1 juni 1815, wat dus een verdere indicatie kan zijn voor de datum van het vaandel zelf. Echter in alle communicatie van destijds binnen de Belgische eenheden wordt vanaf 1 mei 1815 al gesproken over de nieuwe vernummering van 21 april. Het vaandel kan dus zeker vanaf 1 mei 1815 zijn ingevoerd!

In het NMM bevindt zich ook een vaandel of fanion van het 27ste Bataljon Jagers. Het panorama van de Slag bij Waterloo toont tot slot tussen de strijdende troepen een oranje vaandel die zou kunnen toebehoren aan één van de genoemde regimenten van Nassau.

En dan nog iets over de vaandels van de vrijwillige compagnieën in 1815

In 1815 werden uit burger- en studenteninitiatieven diverse vrijwilligerscompagnieën opgericht die uiteindelijk officieel erkend werden. Na de Slag bij Waterloo zijn deze compagnieën toegevoegd aan de diverse eenheden van het veldleger. Het betrof hier zowel eenheden jagers (te voet) als jagers te paard. Het bijzondere is dat we zeker weten dat drie van zulke eenheden als compagnie een vaandel meevoerden. Namelijk die van de Friese Jagers, de Leidse Jagers en de Utrechtse Jagers. Dit betrof alle eenheden te voet. Het lijkt geen toeval dat zij op eigen initiatief vaandels vervaardigden en met zich meevoerden. Aangenomen mag worden dat er toestemming moet zijn geweest (bewijs in documenten ontbreekt) om een vaandel te voeren en zich aan te sluiten bij het reguliere (veld) leger. Dit zou toch opgemerkt moeten zijn, indien het reguliere leger zelf ook niet provisionele vaandels voerde. In het Fries Museum bevindt zich nog het fanion van de Compagnie Friese Vrijwillige Jagers.[6]

Besluit

Mede doordat de eerste officiële vaandels en standaarden pas in 1820 werden uitgereikt aan het Nederlandse leger werd tot dusver aangenomen dat deze tijdens de Veldtocht van 1815 nauwelijks enige rol van betekenis speelden. In diverse bronnen wordt echter wel gewezen op het gebruik en belang van vaandels, zoals dat van bijvoorbeeld het Regiment Nassau en overeenkomstige exemplaren in diverse vormen. Zo bleken deze bijvoorbeeld cruciaal te zijn voor de commandovoering en het uitvoeren van diverse manoeuvres.

Met dank aan Erwin Muilwijk en Rob Wolters.

5 In hoeverre de fantasie van de tekenaar in de afbeelding een rol heeft gespeeld is niet bekend

6 Zie: Martijn Wink, 'La compagnie de chasseurs volontaires de Frise en 1815'in: *Soldats Napoléoniens. Les troupes françaises, alliés et coalisées* 24 (2009) 70-80.

Chassé en de aanval van de Keizerlijke Garde. Een kritisch onderzoek naar het aandeel van de brigade Detmers

Erwin Muilwijk

Voor de Nederlandse troepen was één van de hoogtepunten van de Slag bij Waterloo (18 juni 1815) hun aandeel in het verslaan van de Keizerlijke Garde. Onder leiding van luitenant-generaal David Hendrik Chassé chargeerde de infanteriebrigade van kolonel Hendrik Detmers bij het vallen van de avond het 3e en het 4e regiment grenadiers van de garde. Klopt het door Nederlandse geschiedschrijvers gepresenteerde beeld wel? Een analyse van deze heroïsche gebeurtenis met behulp van Franse ooggetuigenverslagen toont namelijk een ander beeld.[1]

Situatie op het slagveld

Rond 7.30 uur in de avond of kort erna speelde zich de tegencharge af van Detmers' brigade. De Franse garde had zich een half uur eerder op order van Napoleon voorwaarts begeven in een laatste poging het verzwakte centrum van het Brits-Geallieerde leger onder commando van Arthur Wellesley, Hertog van Wellington, te verslaan.
Dit centrum tussen de hoeves La Haye Sainte en Hougoumont stond al uren lang onder druk vanwege herhaalde aanvallen van Franse infanterie en cavalerie.

Rond 6 uur in de avond was er voorafgaande aan de

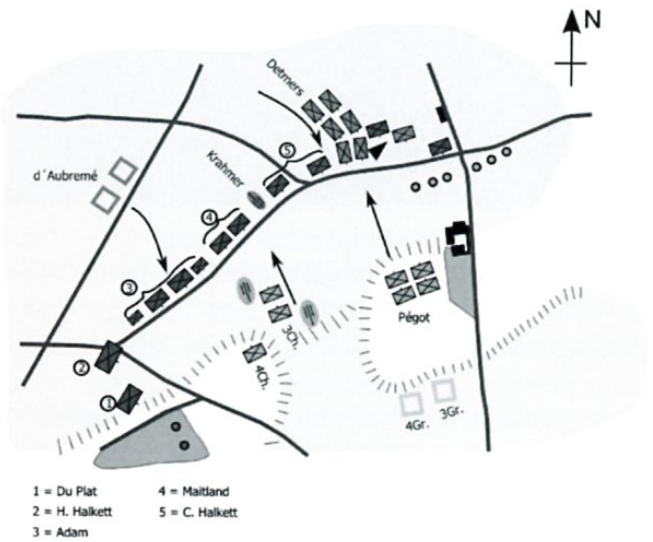

Situatieschets met de brigade Detmers (rechtsboven). Documentatie auteur.

1 Bij het schrijven van dit artikel ben ik mij er terdege van bewust geweest dat het presenteren van een andere gang van zaken op het slagveld volkomen indruist tegen alle voorgaande en huidige literatuur aangaande dit onderwerp. Als allereerste leidende onderzoekstudie dienen we vanuit het Nederlandse perspectief te kijken naar het werk van Ernst van Löben Sels, *Bijdragen tot de geschiedenis van Napoleon Bonaparte, Vol. IV. Veldtogten van 1814 in Frankrijk, en van 1815 in den Nederlanden* (Den Haag 1842). Reeds na zijn rondvraag in 1841 bij nog levende Waterlooveteranen moest Van Löben Sels toegeven dat het feitelijk onduidelijk was of de brigade nu daadwerkelijk had gechargeerd tegen eenheden van de Franse garde. Aan het begin van de 20e eeuw krijgen we vervolgens de vierdelige studie van F. de Bas en J. de T'Serclaes de Wommersom, die vooral een reactie was op het dan inmiddels vijftig jaar oude werk van de Britse officier William Siborne over de 1815 campagne. In het derde deel van hun *La campagne de 1815 aux Pays-Bas* (Brussel, 1908) reageren en ageren de beide auteurs louter en vaak feitelijk nog steeds vanuit de niet erkende positie en bijdrage van de Nederlandse troepen door Siborne *(History of the War in France and Belgium in 1815,* tweedelige uitgave 1844), of in zijn geheel binnen de Britse historiografie over de veldslag en de campagne. Ook vandaag de dag verschijnen er nog studies van Nederlandse auteurs, die zonder nadere studie van de Franse ooggetuigenverslagen en een kritischer blik blijven herhalen dat de brigade Detmers tegen de Franse garde chargeerde. Recente voorbeelden hiervan zijn *Schultens Waterloo 18 juni 1815: de val van de adelaar* (2015) en *Waterloo: 200 jaar strijd* (2015) van J. de Jong, B. Schoenmaker en J. van Zanten. Het is interessant om de nog te verschijnen studie in juli 2015 af te wachten van de Britse auteur Veronica Baker-Smith, getiteld *Wellington's Hidden Heroes: the Dutch and the Belgians at Waterloo.* Binnen het discours over Waterloo hoop ik als auteur van een meerdelig werk gebaseerd op nieuw bronnenonderzoek de laatste jaren een leidende rol te hebben kunnen vervullen aangaande de rol van de Nederlandse troepen. Onderzoekers en auteurs in de toekomst zullen dit moeten uitwijzen

David Hendrik baron Chassé (1765-1849). Schilderij Jan Willem Pieneman (1779-1853), 1832.
Rijksmuseum, Amsterdam.

Garde aanval nog een uitgebreide aanval geweest op het centrum, uitgevoerd door het verzwakte 1e Legerkorps van Luitenant-generaal Graaf H.C. Reille. Dit werd ondersteund door een infanterie brigade onder commando van Maréchal de Camp Jean-Gaudens-Claude Pégot van de Franse 4e Divisie, die tot dan werkeloos had toegekeken bij de gevechten rondom de hoeve Papelotte op de uiterste linkerflank van Wellington.[2] Het was Pégot's brigade die in deze aanval terug was geworpen door de drie bataljons van het 1e Regiment Nassau, welke voorwaarts ging onder de leiding van de Prins van Oranje. Dit was ook het tijdstip dat de prins gewond raakte en van het slagveld werd afgevoerd. Na de afgeslagen aanval bleef de infanterie van Pégot in goede orde wachten op nadere orders en stond opgesteld nabij de hoeve La Haye Sainte. Tegenover hen stonden na 6 uur sterk verzwakte geallieerde eenheden, zoals nog slechts één Nassau bataljon, Brunswijkers die zich ternauwernood konden handhaven in een carré dat nog slechts uit drie zijdes bestond. Verder naar het westen was de Britse brigade van Colin Halkett ook uitgedund door constante beschietingen en cavaleriecharges eerder. Alle eenheden in Wellington's centrum konden nog nauwelijks de gehele linie bezetten, zonder grote gaten te laten vallen. Tot overmaat van ramp raakten ook alle artillerie batterijen vrijwel zonder munitie en werd als gevolg daarvan hun vuur steeds onregelmatiger. Aan Franse zijde stonden Napoleon's troepen sinds 5 à 6 uur in de middag slechts onder druk op hun rechterflank bij het dorpje Plancenoit. Hier waren de Pruisen onder leiding van Graaf Friedrich Wilhelm von Bülow-Dennewitz in de aanval gegaan met een compleet legerkorps, maar tot nu toe al tweemaal succesvol teruggeslagen. Hiervoor was wel extra ondersteuning nodig in de vorm van de vier bataljons van de jonge Garde en beide bataljons van het 2e Grenadiers de la Garde onder leiding van Maréchal de Camp J.-J.G. Pelet.

Op basis van zijn inlichtingen en conclusies ging Napoleon er vanuit dat er niet meer Pruisische korpsen zouden arriveren op het slagveld.[3] Er was dus nog alle gelegenheid om de slag te winnen door nogmaals Wellington's positie in het centrum aan te vallen. Hiertoe gaf hij dan ook opdracht net voor 7 uur in de avond om met de resterende twaalf bataljons van de Keizerlijke Garde op te rukken.

Chassé mengt zich in de affaire

De 3e Nederlandse Divisie van Chassé stond al sinds de late middag rond 4 uur in reserve achter het centrum, met alle infanterie eenheden opgesteld achter de geplaveide weg die leidt van het gehucht Mont St. Jean richting Nivelles. Beide batterijen van de divisie, gecommandeerd door de kapiteins J.H. Lux en C.F. Krahmer de Bichin, inclusief hun artillerie treinen bevonden zich nabij in het algemeen artillerie reserve park achter het gehucht Mont St. Jean. Waarschijnlijk nieuwsgierig geworden door het afnemende vuur in de voorste linie van het centrum besluit Chassé tezamen met zijn stafofficieren naar voren te rijden en aldaar persoonlijk poolshoogte te nemen van wat zich dan afspeelt. Tot zijn ontsteltenis zag hij de Franse garde bataljons oprukken vergezeld van Napoleon zelf. De Geallieerde artillerie was ook vrijwel zonder muni-

2 P.F.J. Durutte, 'Mouvements de la 4 Division du I Corps d'Armée', in: *La Sentinelle l'Armée* 8 (1838) 76-79. In de Archives départementales van La Haute-Garonne (Frankrijk) bevinden zich de door zijn kleinzoon in 1888 opgetekende memoires van generaal Pégot, getiteld *Campagnes du général Jean Pégot 1792 à 1815 par son petit fils* en 15 chapitres (no. 174 J 1-17). Helaas bleek bij nader onderzoek dat de memoires slechts tot aan 1814 rijken en noch enkele informatie bevatten over het jaar 1815 noch over de Slag bij Waterloo

3 P. de Wit, E. Muilwijk, 'De slag bij Waterloo: een onbekende order van maarschalk Ney', in: *Mars et Historia* 2 (2014) 4-8.

4 E. Muilwijk, *Standing firm at Waterloo* (Bleiswijk 2014).

5 Nationaal Archief (NA), Den Haag, toegang: 2.13.14.01, inventarisnr. 8: *Rapport van generaal Chassé, 4 juli 1815.*

Hendrik Detmers (1760-1825). Miniatuurportret in pastel van Johannes Anspach (1752-1823), 1823.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

tie, constateerde Chassé. En deze lag nog wel meteen op het pad van de oprukkende vijand. Op eigen initiatief beval hij onmiddellijk ervoor te zorgen dat zijn divisie artillerie onder het gezamenlijk commando van de Majoor J.L.D. van der Smissen ter ondersteuning naar voren moest komen.[5] Aan zijn aide-de-camp kapitein Anthonie F.J.F.J. van Omphal gaf hij vervolgens het bevel mee om deze twee batterijen voorwaarts te brengen. Deze weet echter niet meteen hun actuele locatie te vinden, alvorens dan uiteindelijk alsnog hen kort erna te achterhalen achter het gehucht Mont St. Jean.[6]

Chassé besloot toen zelf haastig terug te rijden naar zijn divisie, met het idee om deze deels voorwaarts te sturen. Daarbij passeerde hij in gezelschap van zijn stafofficieren kapitein De Boer en de volontair-officier Grovesteins, kamerheer van koning Willem I, nog langs enkele cavalerie eenheden en riep de generaal Trip en de Majoor von Cramm van de Brunswijkse huzaren in aller haast toe (in het Frans): 'Dit is het moment om alles te doen wat we kunnen; zonder dat is alles ongetwijfeld verloren!'[7] Zonder het te hebben gezien, moet vlakbij Chassé ook Wellington zelf de situatie in ogenschouw hebben genomen, om vervolgens één van zijn adjudanten te sturen richting de 1e Brigade van Kolonel Detmers. De adjudant diende slechts het onmiddellijke verzoek in om met drie bataljons voorwaarts te rukken, te weten het 35e Jagers, de 2e Linie en 4e Nationale Militie.[8] Meer troepen achtte Wellington blijkbaar niet nodig om de Franse garde extra het hoofd te bieden. Had hij een andere inschatting dan Chassé?

Generaal Chassé moet er langer over hebben gedaan om terug te keren bij zijn divisie, dan de Britse adjudant, want bij zijn terugkomst was Detmers al vertrokken met drie bataljons. Zonder verder te dralen verordonneerde hij de resterende drie bataljons van de 1e brigade met hem voorwaarts op te rukken. In het leidende 6e Nationale Militie bataljon herinnerde 2e Luitenant Hendrik Holle zich de aansporende woorden van de divisie generaal: 'Aanblikkelijk zult gij den 2de ligne verlaten en in de eerste overgaan, blijft bedaard, vertrouwd op mijne aanvoering en vooral op uwe brave officieren, de slag is niet beslist, maar hoe aangenaam zal het u niet zijn, tot de beslissing hebben mede gewerkt.'[9] Chassé moet zich hebben gerealiseerd dat er geen fysieke ruimte was om ook zijn 2e brigade mee voorwaarts te nemen. Deze werd enkele momenten later door Lord Hill, commandant van de rechtervleugel van de strijdkrachten gedurende de slag en waar Chassé direct onder viel, verordonneerd om de opmars van de 2e Britse Divisie van generaal Sir H. Clinton te ondersteunen. Uiteindelijk zou de 2e brigade zich achter Maitland voegen.[10]

Een onaangename verrassing

Terwijl de Franse garde voorwaarts marcheert onder begeleiding van keizer Napoleon zelf, doet zich plotsklaps een nieuw feit voor. Geheel op de rechterflank nabij de hoeve Papelotte verschijnt plotsklaps nog een Pruisisch legerkorps van generaal H.K. von Zieten. In rap tempo wist deze generaal zijn troepen op het slagveld te ontplooien, terwijl de verrassing bij de aldaar aanwezige Franse troepen zo groot was dat hun gehele linie ineenstortte. Napoleon moest snel handelen. Met een geluk bij een ongeluk had hij nu zijn Garde al in het veld gebracht en konden deze weerstandsbastions vormen om het verlies van de veldslag te voorkomen. Hiervoor is vrijwel nooit aandacht geweest in de geschiedschrijving over de veldslag, maar het was Maréchal de Camp Pelet die hier al aandacht

6 Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Den Haag. 104/7. Manuscript nr. 59 memoires, aantekening, etc. van Van Omphal.

7 Regionaal Archief Zutphen. Collectie Ernst van Löben Sels. Brief van kapitein Camp, 21 oktober 1841.

8 NA, toegang: 2.13.14.01, inventarisnr. 8: Rapport van Majoor en chef-staf Van Delen, 20 oktober 1815.

9 Stadsarchief Dordrecht. Collectie familie Blussé. Brief van 2e luitenant Hendrik Holle, 10 juli 1815.

10 P. de Wit, www.waterloo-campaign.nl; The situation between 7 and 8 p.m. part 2. Zie ook noot 7.

aan schonk in zijn Mémoires en tussen 1830 en 1835 met vele andere Franse oud-officieren uit de garde contact had gezocht over wat zich nu precies had afgespeeld.
Pelet beschreef hoe over de gehele Franse linie op het slagveld, vanaf Plancenoit op de rechterflank, over het plateau nabij de herberg La Belle Alliance, tot aan de hoeve Hougoumont op de linkerflank, nu voor alle Garde eenheden het de taak was stand te houden en de in chaos terugtrekkende linie eenheden op te vangen. Dit gold zeker voor alle eenheden ten oosten van de Brussel weg, die langs Belle Alliance voerde. De herberg zelf was het draaipunt van de manoeuvre, waar de garde ook halt hield en niet meer meedeed aan de aanval op Wellington's centrum. Overal in het open veld stelden de bataljons van de garde zich op in carré. Ook zo bij Hougoumont, waar het 2e/3e Grenadiers de la Garde een carré vormde en daarmee de uiterste linkerflank beschermde, nadat op dat moment de hoeve zelf alweer volledig in Geallieerde handen was gevallen. Dit geïmproviseerde front liep oblique over het slagveld, en Pelet verklaarde dat louter de linkerflank ervan nog zou doorstoten richting Wellington's centrum.[11]

Carel Frederik Krahmer de Bichin (1787-1830), in: N.J.A.P.H. van Es, De krijgsverrichtingen der Rijdende Artillerie in Koninklijken Nederlandschen dienst 1815-1832, eerste gedeelte (Arnhem z.j.).

De charge van de brigade Detmers. Schilderij Jan Hoynck van Papendrecht (1858-1933).
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

11 A. d'Avout, 'L'infanterie de la garde à Waterloo', in: Carnet de la Sabretache (1905) 33-54, 107-128.

Het in stelling brengen van de batterij van Krahmer de Bichin. Schilderij Jan Hoynck van Papendrecht .
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

Uit onderstaande ooggetuigenverslagen blijkt des te meer dat Pelet gelijk had, wanneer we zien dat de twee bataljons van het 3e en 4e Grenadiers de la Garde waartegen Detmers zou hebben gechargeerd, inderdaad nooit verder zijn opgerukt. Zij zijn daarentegen in carré blijven staan in de laagte nabij de hoeve La Haye Sainte.
Dit is onder andere te lezen uit het relaas van Chef de Bataillon J.C.V. Guillemin van het 1e/3e Grenadiers: 'Zie hier de feiten welke ik me herinner van mijn zwakke geheugen. Tegen vier à vijf uur in de avond ontvingen wij de order om ons voorwaarts te bewegen in 'colonne par bataillion'. Toen we gearriveerd waren op het plateau welk het slagveld domineert deed de brave generaal Poret de Morvan, welke ons commandeerde, ons in carré formeren en een tweegelederen vuur openen. Wij bleven voor lange tijd in deze positie en verloren hier veel mensen. Links van ons was een carré van de Garde jagers, gecommandeerd door generaal Michel, die gedood werd. Een garde batterij te paard stond een beetje linksvoor van dat carré. De keizer bleef lange tijd en het was niet na lange momenten dat wij ons begonnen terug te trekken. Enkele momenten daarna desintegreerde de batterij, de paarden en de artilleristen werden gedood of buiten gevecht gesteld. Maarschalk Ney kwam binnen mijn carré en zei tegen generaal de Morvan 'Generaal, hier moet men sterven!' Wij hielden nog enige tijd stand, maar de fusillade en mitraille braakten dood van overal en binnen een moment was mijn carré niet meer.'[12]
lets later wanneer ook de Garde aanval is mislukt en in hun achtervolging de Britse troepen zelfs het carré naderen waar generaal P.J.É. Cambronne zich bevond, was deze verbaasd dat Poret de Morvan niet voorwaarts ging. Uit een gesprek wat beide mannen te midden van de crisis voerden, blijkt wederom dat beide bataljons van het 3e en 4e Grenadiers niet mochten oprukken: 'Hij [Cambronne] reed van het plateau richting Poret de Morvan, hem zijn verbazing duidelijk makende met energieke woorden, zijn troepen te zien

12 Ibidem.

13 H. le Boterf, *Le brave général Cambronne* (Parijs 1984).

Nederlandse troepen die bij Maison du Roi de Pruisen ontmoeten en achtervolging van de Fransen aan het einde van de veldslag. Schilderij Jan Hoynck van Papendrecht.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

met de musket in de arm terwijl hen een zo groot gevaar bedreigde. Poret de Morvan antwoordde dat de keizer hem verboden had te avanceren.'[13]

De Garde teruggeslagen

Uiteindelijk voerden dus slechts vier Garde bataljons een aanval uit op Wellington's, namelijk beide van het 3e Chasseurs de la Garde en de tot één samengevoegd veldbataljon van het 4e Chasseurs de la Garde. Uiteindelijk stuitten zij op stevig verzet van Maitland's British Guards en worden vervolgens ook nog eens in de linkerflank overrompeld door Colborne's 52nd Light Infantry. De Fransen hier vluchten en masse terug richting de hoeve La Haye Sainte, waar zich bevriende Garde carrés bevinden. Ondertussen was op rechts van de Chasseurs de infanteriebrigade van Pégot ook nogmaals ter ondersteuning opgerukt, te weten richting de al verzwakte Britse brigade van C. Halkett. Plots verscheen als een geschenk uit de hemel daar Krahmer de Bichin's bereden batterij, die onmiddellijk de stukken aflegde en met kartetsvuur op korte afstand de Franse infanterie aan stukken schoot. Helaas lukte het de batterij Lux niet hieraan deel te nemen, omdat een munitie caisson ontspoorde op weg naar voren, en het verdere pad blokkeerde. Ondanks het Nederlandse kartetsvuur rukten Pégot's mannen verder op en wisten Halkett's bataljons tijdelijk in wanorde terug te werpen, om dan plotsklaps te verdwijnen.

Detmers valt aan

Terwijl dit alles zich afspeelde keren we nu terug naar Chassé en Detmers' brigade. De eerste drie bataljons ervan die ter ondersteuning voorwaarts waren gezonden moeten er zo'n vijftien minuten over hebben gedaan om in de voorste linie te arriveren. Hier was vervolgens geen directe plaats en de bataljons beleven dan ook achter de heuvelrug staan, terwijl zij wel meekregen dat zich een hevig gevecht voordeed. De musketkogels vlogen namelijk over en raakten menige opgestoken bajonet. Uiteindelijk arriveerde ook Chassé met de drie overige bataljons van de brigade achter de heuvelrug. Geen van de bevelvoerende officieren, laat staan degenen die de bataljons commandeerden, noch zelfs de lagere officieren en manschappen hadden enig idee wat zich over de heuvelrug van de voorste linie afspeelde. Het zicht werd volkomen ontnomen door de kruitdampen van Krahmer de Bichin's stukken. Wat zich enkele honderden meters westelijk afspeelde bij Maitland kon Chassé geheel

niet zien. Daar was de Franse garde al teruggeslagen. Chassé veronderstelde dat sinds zijn vertrek een half uur eerder, dat ook zijn brigade nog steeds geconfronteerd werd met de Franse garde. Dat is echter niet het geval. Het is zelfs zo dat na het wijken van Halkett's bataljons, plotsklaps de Franse linie troepen van Pégot verwenen zijn. Zij moeten ongetwijfeld de vlucht van de Chasseurs hebben opgemerkt, die al ras achterna gezeten worden door de 52nd Light Infantry. Niettemin beveelt Chassé dan de aanval in te zetten. Met groot enthousiasme komen de twee colonnes van elk drie bataljons zij aan zij de heuvelrug over. Trommels roffelden driftig de aanvalmars, shako's bengelden enthousiast op de bajonetten van ten top geheven musketten. De soldaten lachten vol van opluchting. Luitenant-kolonel d'Arnould van het 35e Jagers beschreef de scene als volgt: 'Tamboer-majoor Seclain Joseph sloeg meteen de aanval op het tijdelijke moment van wanorde veroorzaakt door de vlucht van een Brits bataljon, op het moment dat ik naar voren riep en twintig andere mannen die me volgend, de rest van het bataljon inspireerde zich voorwaarts te begeven. Deze actie heeft zeker bijgedragen aan de oorzaken van de vlucht van de Oude Garde, welke recht tegenover ons was.'[14]

Bovenop de kam van de heuvelrug gekomen moeten zowel Chassé en Detmers snel gezien hebben dat er zich geen vijand tegenover hen bevond. De brigade moet halt hebben gehouden, alleen al omdat in de laagte voor hen de Britse troepen met snelle schreden de vluchtende Fransen achterna zitten. In de 52nd Light Infantry is het inderdaad Ensign William Leeke die ziet hoe troepen 'in het blauw' geüniformeerd zich tijdelijk ophouden, en zich zelfs afvraagt of het geen Fransen waren: 'I saw them most distinctly, they certainly were not English, from their uniforms, nor were they likely to be Germans. What should keep them there, 400 yards or more from the British position, if they were neither? [...] If they were our Allies, why did they not come to our help, when they saw a regiment in red all alone, and must have seen the squares of the Old Guard only 200 to 300 yards in a direct line beyond us?'[15]

Met dit kortstondige oponthoud is het ook logisch te verklaren dat Detmers' brigade zich vervolgens opdeelt in kleinere tegenstoten in de achtervolging van het ineenstortende Franse leger. Een dele van de brigade gaat voorwaarts onder leiding van Kolonel Speelman van de 2e Linie, anderen nemen het op

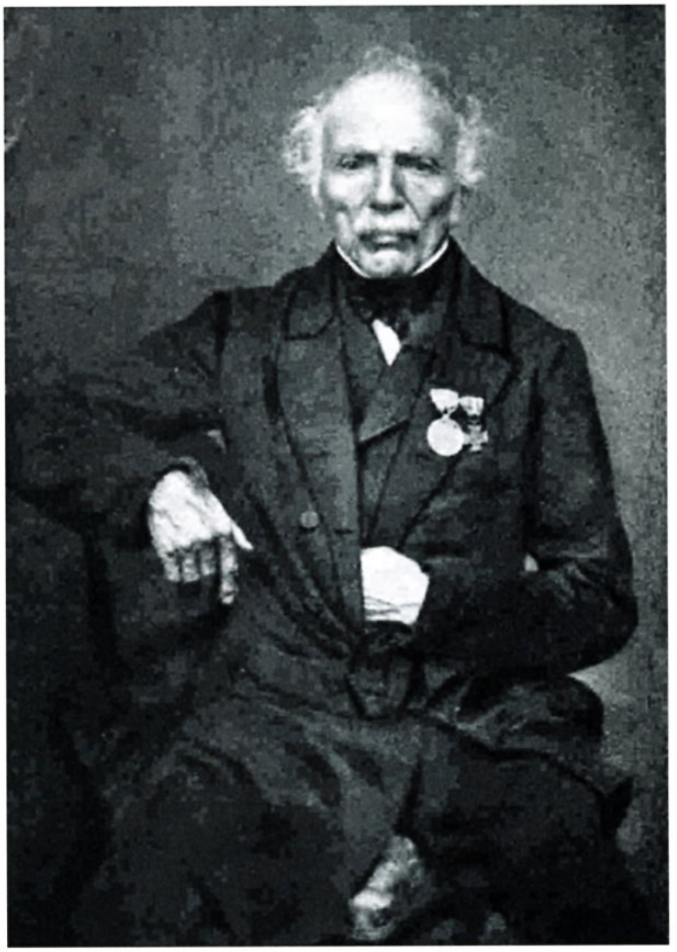

Hendrik Detmers (1760-1825). Miniatuurportret in pastel van Johannes Anspach (1752-1823), 1823.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

in een bajonetaanval tegen Franse kurassiers, terwijl weer delen van andere eenheden de boomgaard van de hoeve La Haye Sainte zuiveren. Uiteindelijk desintegreert heel Detmers' brigade in de wilde achtervolging en de chaotische situatie aan het einde van de veldslag, en was er geen enkele sprake meer van een coherente tegenstoot.

Nawoord

Met bovenstaand is hopelijk enigszins duidelijk geworden binnen de beperkingen van een kort artikel, dat de infanterie brigade van kolonel Detmers inderdaad géén tegencharge heeft uitgevoerd tegen de Keizerlijke Garde. Het beeld dat dit echter wel degelijk zou hebben plaatsgevonden ontstond reeds onmiddellijk na afloop van de veldslag en is al terug te vinden in ooggetuigenverslagen van twee dagen nadien.

14 Centraal Bureau voor de Genealogie (CBG), Den Haag. Familie Rochell. Doos 8. Brief van luitenant-kolonel d'Arnould, 20 juni 1815.

15 W. Leeke, The history of Lord Seaton's regiment, (the 52nd light infantry) at the battle of Waterloo; together with various incidents connected with that regiment, not only at Waterloo but also at Paris, in the north of France, and for several years afterwards: to which are added many of the author's reminiscences of his military and clerical careers during a period of more than fifty years was published in two volumes II(Londen 1866) 52-53.

Daarin wordt als bewijs soms ook aangevoerd hoe men uitrustingsstukken van de Garde aantrof in de achtervolging, met name de bekende berenmutsen. Maar laten we daarbij niet vergeten dat de Chasseurs in aller haast richting La Haye Sainte terugtrokken of zelfs vluchtten met achterlating van allerlei uitrustingsstukken. Vergeten we ook niet dat de bataljons van de 3e en 4e Grenadiers niet destijds volledig geuniformeerd waren als garde eenheden. En laten we ons realiseren dat Chassé en Detmers' mannen geheel in de veronderstelling waren tegen Franse garde te chargeren, en hun perceptie binnen enkele uren na het beëindigen van de veldslag 'werkelijkheid' werd. Militaire eer en cachet zullen zeker hebben bijgedragen in de veronderstelling tegen de garde te hebben gevochten, als ook het politieke belang van de deelname van Nederlandse troepen in de laatste afrekening tegen Napoleon, wanneer in enkele weken na de slag ook premier R. Falck zijn felicitaties zendt aan Detmers.

Uiteindelijk is de tegencharge van Detmers een historische onwerkelijkheid die tot op heden telkens is herhaald in de geschiedschrijving, maar zoals hierboven is aangevoerd wordt tegengesproken door veronachtzaamde Franse ooggetuigenverslagen. Het verslaan van de Franse Garde heeft niks te maken met de bijdrage van Detmers' brigade, die gewoonweg net te laat was en bij het ineenstorten van het Franse leger op dat moment ook nauwelijks nog enige werkelijke bijdrage leverde. Een illusie armer voor ons nu, ook al was het destijds een beleving voor de soldaten en officieren van toen.

Het notenapparaat is beperkt gehouden, met verdere verwijzing naar de studie van de auteur.

Met dank aan Pierre de Wit en Martijn Wink.

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURS:

6 september 2015

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,50 p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

Re-enactment, oude geschiedenis in een nieuw jasje

Drs. Sjoerd Idzerda

an 12 juni tot en met 21 juni 2015 was het opeens opvallend druk op de weg tussen Charleroi en Brussel. In deze periode werd in de Waalse stadjes Ligny en Waterloo stilgestaan bij een reeks hele belangrijke gebeurtenissen in de Belgische en Nederlandse geschiedenis; de slagen bij Ligny, Quatre Bras, Plancenoit, Wavre en Waterloo. De drukte ontstond niet door herdenkingen van de Franse overwinningen bij Ligny, Quatre Bras en Wavre maar door de grootse reconstructie en herdenking van de geallieerde overwinning in de Slag bij Waterloo. Meer dan zesduizend zogeheten re-enacters speelden hier op 19 en 20 juni de grote veldslag na waar Napoleon definitief verslagen werd en er een einde kwam aan een lange tijd van oorlog in de Europese geschiedenis. Voor de meeste Nederlanders zal de 'Slag bij Waterloo' wel een bel doen rinkelen, maar dat is waarschijnlijk niet te zeggen over het re-enactment, of ook wel het naspelen van de veldslag en het leven van toen. Dit terwijl re-enactment een belangrijke bijdrage levert aan de beeldvorming omtrent onze geschiedenis. De re-enacters laten ons letterlijk zien hoe het er vroeger aan toe gegaan kan zijn. Op het eerste gezicht lijkt het naspelen van een veldslag op een leuke vorm van vermaak maar in het dit artikel zal worden uiteengezet dat re-enactment veel meer is dan dat. De re-enactment van de Slag bij Waterloo is een toevoeging geweest aan de historische beeldvorming omtrent de slag.

Wat is re-enactment?

Om een beeld te krijgen van wat de herdenking en het naspelen van de veldslag bij Waterloo precies inhield is het goed om te weten wat re-enactment precies inhoud. Re-enactment is een hobby die door duizenden mensen in de wereld beoefend wordt. Zij variëren in leeftijd van jong tot oud. Het doel van hun hobby is om de geschiedenis op een zo levendig en accuraat mogelijke manier uit te beelden om voor zichzelf te ervaren hoe er vroeger geleefd werd. In Nederland

De re-enacters slapen in historische a-tenten die vroeger ook gebruikt werden. Als een soldaat op campagne was sliep hij echter in de openlucht of klopte hij aan bij een boerderij. Dit was tijdens de Slag bij Waterloo ook het geval. De re-enacters hebben dus eigenlijk een beetje vals gespeeld door wel in tenten te slapen.
Foto: Cpetoriginals

De toeschouwers keken van grote tribunes neer op het slagveld. Door de glooiing van het landschap heeft niet iedereen de slag goed kunnen zien. Gelukkig gebeurde er zo veel op verschillende plekken dat er altijd wel iets te zien was.
Foto: Cpetoriginals

zijn er een paar honderd mensen die deze hobby uitoefenen en de tijdsperiodes variëren van de Griekse oudheid tot de recente geschiedenis. Elke re-enacter is lid van één of meerdere re-enactment verenigingen, soms dus ook verschillende tijdperken. Zo is het mogelijk dat er elke week ergens in Nederland een re-enactment uitvoering is. Wat de Napoleontische uitbeelding betreft valt dit wel mee maar de fanatiekeling kan zeker één keer per maand ergens in Nederland of België terecht om zijn hobby uit te oefenen. Re-enacters vormen een gemeenschap op zich. Het is een grote vriendengroep die samen naar evenementen gaat, discussieert over de hobby op social media en bovendien ook historisch onderzoek verricht. De Slag bij Waterloo kan gezien worden als het toppunt van de Napoleontische re-enactment. Nog niet eerder waren er zoveel Napoleontische re-enacters bij elkaar op één plek.

De beeldvorming rond re-enactment is vaak anders dan de werkelijkheid. Bij de aankondiging van de Slag bij Waterloo werd in verschillende media gesproken over 'acteurs' en de fout wordt regelmatig gemaakt door re-enacters LARP-ers (Live Action Role Playing) te noemen. Deze fout is goed te begrijpen want re-enacters acteren wel degelijk (ze spelen een historisch toneelspel) en nemen ook een bepaalde rol aan (van Franse of geallieerde soldaat). Er is echter geen script dat gevolgd wordt, zoals een acteur dat wel heeft, en de uitbeelding is gebaseerd op een echte gebeurtenis uit het verleden, in plaats van fantasie bij LARP. Door de onduidelijkheid en vaak onwetendheid bij het publiek wordt al snel de opmerking gemaakt dat re-enacters 'soldaatje spelen'. Het is begrijpelijk dat dit gedacht wordt maar in werkelijkheid zijn re-enacters heel gedreven en heerst er een bepaalde sociale controle die de historische waarde van een uitvoering probeert te waarborgen. Voor de slag met Waterloo hebben verschillende groepen uit vaak verschillende landen meerdere malen getraind om de daadwerkelijke slag zo overtuigend mogelijk uit te voeren. Dit deden zij door een bepaalde commandostructuur (met officieren) af te spreken. De choreografie wordt van tevoren bepaald maar tijdens een re-enactmentuitvoering speelt improvisatie een belangrijkere rol. Bij de reconstructie van Waterloo stonden meer dan zesduizend mensen op één kleine vierkante kilometer. Pas op het moment dat de slag begon werd duidelijk wat er allemaal mogelijk was in de uitvoering. Aan de praktijk gaat heel veel theorie vooraf. Er is een lange voorbereiding aan de reconstructie van de Slag bij Waterloo geweest door zowel de individuele re-enacter als de verschillende verenigingen. Om de Na-

De Franse soldaten marcheren van de heuvel op de vijand af. Re-enacters gebruikten formaties die tijdens de slag ook gebruikt zijn. Het is dus mogelijk dat de Fransen vroeger echt aan kwamen lopen zoals op de foto.
Foto: Cpetoriginals

poleontische tijd uit te beelden is er veel onderzoek nodig naar zowel de manier van leven , de kleding en specifieker de veldslagen van toen. Dit heeft als resultaat dat re-enacters tot op de detail hun eigen uniformen maken of laten maken en diepgaand historisch onderzoek verrichten naar hun eigen uitbeelding. Zij doen al deze werkzaamheden in hun vrije tijd. De informatie die zij vinden delen ze weer met anderen. Er is altijd wel iemand binnen de re-enactmentwereld die een specialisme in een bepaald onderwerp heeft ontwikkeld. Tijdens de herdenking van Waterloo was dit goed terug te zien bij de 'van Bylandt brigade'. Deze brigade heeft daadwerkelijk bestaan bij de echte Slag bij Waterloo en bestond uit het 27e bataljon jagers, het 7e bataljon infanterie van linie, het 5e, 7e en 8e bataljon militie, een batterij artillerie en artillerietrein. De verenigingen die het 27e, 7e en 5e bataljon uitbeelden waren aanwezig bij de reconstructie. Zij verschenen in historisch correcte uniformen, stonden op dezelfde plek als de soldaten tweehonderd jaar geleden daadwerkelijk gestaan hebben en gebruikten dezelfde militaire commando's als toen. Wellicht nog opvallender was de aanwezigheid van de Prins van Oranje die, zoals tijdens de echte slag ook gebeurd is, zo overtuigend gewond raakte dat de aanwezige hulpdiensten dachten dat er daadwerkelijk iets aan de hand was. Deze uitbeelding van de geschiedenis en het onderzoek dat re-enacters verrichten hebben op verschillende manieren invloed op de geschiedvorming omtrent de Slag bij Waterloo en de Napoleontische tijd. Beelden van de Slag bij Waterloo zijn de hele wereld over gegaan. Op deze manier worden re-enacters direct geassocieerd met de geschiedenis van de veldslag en is deze bepalend voor de beeldvorming van de kijker. Als op internet gezocht wordt naar een afbeelding van een Napoleontische soldaat is de kans zeer groot dat er een foto van een re-enacter verschijnt. Ook verschijnen er tijdschriften op de markt gemaakt door re-enacters. Voorbeelden hiervan zijn Skirmish magazine en re&act magazine. Deze magazines combineren vaak de verhalen van re-enacters met historische gebeurtenissen. Ze worden echter vooral gelezen door re-enacters zelf en zijn niet bedoeld voor het grote publiek. Echter, tegenwoordig verschijnen re-enacters veel vaker in media die toegankelijker zijn voor een groter publiek. In de geïllustreerde encyclopedie van uniformen van de Napoleontische oorlogen van Digby Smith staan tekeningen van Napoleontische soldaten die letterlijk gebaseerd zijn op foto's van re-enacters. Het nieuwe Nationaal Militair museum in Soesterberg laat haar publiek een panoramavideo zien waarop re-enacters te zien zijn en uiteraard is de hele marketing omtrent de Slag bij Waterloo gericht op de grote veldslag, nagespeeld door de re-enacters. Dit betekent dat re-enacters een bepaalde historische verantwoordelijkheid hebben. Als zij niet

Door de rook is het moeilijk om vriend en vijand van elkaar te onderscheiden. Gelukkig is een Napoleontische soldaat van een afstand altijd te herkennen aan zijn kleurrijke uniform.
Foto: Cpetoriginals

Er wordt wel gezegd dat Napoleontische soldaten pas op elkaar schoten als ze het wit in elkaars ogen konden zien. Voor re-enacters is dat niet zo heel erg angstaanjagend, maar dat moet anders zijn geweest voor de echte soldaten, die niet wisten of ze het volgende salvo zouden overleven.
Foto: Cpetoriginals

de juiste uniformen dragen, een niet bestaande veldslag uitbeelden of historische onwaarheden vertellen heeft dat gevolgen voor de kennis van het publiek. Re-enacters worden gebruikt in boeken, musea en op tv. Hiermee hebben zij een belangrijke rol gekregen in het overbrengen van geschiedenis. Dit laat tevens een zwakte zien van het re-enactment. De geschiedkundige waarde is afhankelijk van hoe de re-enacter ermee omgaat.

De Slag bij Waterloo naspelen en herdenken

De reconstructie van de Slag bij Waterloo was de eerste keer waarbij op zo'n grote schaal de geschiedenis van de slag uitgebeeld werd. Ter vergelijking, bij de reconstructie van Waterloo in 2010 waren ongeveer 1500 deelnemers aanwezig en aan de Slag bij Leipzig in 2013 deden ruim 3000 re-enacters mee. Nu stonden er twee keer zoveel mensen op een veld de helft van de grootte in Leipzig. Er waren bij Waterloo zoveel kanonnen en geweerschutters aanwezig dat het slagveld binnen een paar minuten onder een dikke laag rook verborgen was. Tevens waren er genoeg mensen aanwezig om op verschillende fronten te kunnen vechten. Zowel de re-enacter als de toeschouwer hebben kunnen ervaren hoe de slag daadwerkelijk geweest moet zijn, hoe de lucht geroken heeft, hoe het geluid van duizenden musketten geklonken moet hebben, hoe het geluid van het galopperen van paarden klonk en hoe moeilijk het was om vriend van vijand te onderscheiden. Het enige wat, gelukkig, niet nagespeeld werd was het vloeien van het bloed en het vallen van de vele doden en gewonden. Naast de geschiedenis en het verhaal van Waterloo heeft de reconstructie in beperkte mate bijgedragen aan het gevoel van toen. De realiteit was dat er doden en gewonden vielen bij de slag maar dit is uiteraard niet na te spelen. Re-enacters spelen wel degelijk dat ze sneuvelen maar kunnen dat nooit echt ervaren.
In een geschiedenisboek staat beschreven hoe de slag geweest moet zijn maar een re-enactment uitvoering geeft de geschiedenis een extra dimensie. Het is een manier om de theorie uit boeken in de praktijk te brengen. Re-enacters leren hoe fysiek zwaar het leven van een soldaat geweest moet zijn, en dan was de realiteit uiteraard nog zwaarder. Hierdoor kunnen zij hun eigen ervaring combineren met de kennis in de literatuur. Voor de geschiedvorming kan re-enactment dus heel nuttig zijn. Met het uitbeelden van de geschiedenis kunnen verklaringen gevonden worden

De re-enacters schieten met echte vuurwapens. In het donker geeft dat een mooi aanzicht, maar laat tevens zien dat een re-enactment uitvoering niet ongevaarlijk is. Gelukkig zijn de uniformen gemaakt van wol, dat niet goed brandt, en zijn de re-enacters getraind om grote ongelukken te voorkomen.
Foto: Cpetoriginals

waarom destijds bepaalde beslissingen zijn gemaakt. Een voorbeeld daarvan is het bekende verhaal over Waterloo dat de grond te zompig was om de artillerie te verplaatsen. De re-enacters die artilleristen uitbeelden kunnen dit beamen.
Naast het uitbeelden van de geschiedenis speelde het herdenken van de Slag bij Waterloo ook een grote rol. Herdenken is tegenwoordig een belangrijke manier om de geschiedenis niet te vergeten en ook om lessen te leren uit het verleden. De Britse prins Charles onthulde op woensdag 17 juni 2015 een monument bij de boerderij Hougoumont gewijd aan de vele Britten die hier stierven . Een dag later woonde koning Willem Alexander en koning Filip van België een herdenking bij voor de Nederlandse en Belgische slachtoffers. Dit gebeurde onderaan het grote monument, de 'butte de lion', opgericht ter nagedachtenis aan het gewond raken op die locatie van prins Willem II. Een paar kilometer verderop staat een, ietwat bescheidener, monument voor de Franse slachtoffers. Opvallend was dat de Franse president Francois Hollande weigerde te komen. Hij had eerder de herdenkingsmunt voor Waterloo al tegengehouden omdat het voor sommige Europeanen aanstootgevend zou zijn en stuurde slechts een Franse ambassadeur naar de herdenking (de Duitsers stuurden overigens ook een ambassadeur). Bovendien was hij van mening dat zo'n grote gebeurtenis niet nagespeeld zou moeten worden. Ondanks dat de geschiedenis voor een groot deel uit feiten bestaat (de slag is verloren door Frankrijk) laat deze boodschap van de Franse president zien dat na tweehonderd jaar er nog steeds verschillende nationale gevoelens over Waterloo bestaan. Herdenken is een manier van historische bewustwording. Het laat mensen nadenken over hoe de geschiedenis heeft geleid tot de dag van vandaag en wat daar voor opgeofferd is en blijkbaar raakte de re-enactment van de Slag bij Waterloo een gevoelige snaar bij de Franse president.

Bewustwording

De herdenking van de Slag bij Waterloo heeft in combinatie met de reconstructie van de slag een grote bijdrage geleverd aan de bewustwording en aandacht gevraagd voor een belangrijke gebeurtenis in de Nederlandse geschiedenis, namelijk: het ontstaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. De re-enacters hebben een belangrijke rol gespeeld in deze bewustwording. Re-enactment is een toevoeging aan de geschiedkunde. Zonder hun inspanning en moeite was de reconstructie van Waterloo nooit zo groot geworden en door de professionaliteit en onderzoek van de re-enacters is de geschiedenis op een spectaculaire manier overgedragen aan het publiek. Zowel historici als re-enacters doen diepgaand onderzoek naar de geschiedenis. De een schrijft er een boek over, de ander besluit om zijn kennis om te zetten in een uitbeelding. De voorbereiding en uitwerking zijn hetzelfde. Het 'soldaatje spelen' mag dan een onderdeel zijn van een historisch re-enactment, er zit zo veel meer achter. Helaas zal er de komende vijftig jaar niet snel meer een Napoleontische uitvoering zijn van de grootte van Waterloo maar dat weerhoudt re-enacters er niet van om verder onderzoek te doen. Er zijn altijd nieuwe invalshoeken te vinden en uit te beelden. Voorlopig zal Waterloo haar sporen nog achterlaten in de vorm van een herinnering voor ruim 120.000 toeschouwers. Laten we hopen dat zij het verhaal doorvertellen.

Bestuursmededelingen

Op zaterdag 3 oktober vindt weer de **jaarvergadering** van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie plaats.

De vereniging is opnieuw te gast op de Bernhardkazerne, waar op genoemde datum weer de jaarlijkse vriendendag van het Nederlands Cavaleriemuseum zal plaatsvinden.

Als u weer wilt meegenieten van deze dag bomvol met interessante activiteiten, noteer deze datum dan alvast in uw agenda!

Het bestuur.

Volgend jaar, om precies te zijn op 20 augustus, viert de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie haar **50-jarig oftewel gouden jubileum.**

De vereniging wil dit onder meer vieren met een (leden)wervend militair-historisch symposium in het najaar, waarvan de neerslag wordt gebundeld in een jubileumuitgave. De gedachten gaan uit naar een gevarieerd colloquium op het gebied van de vier krijgsmachtdelen door de tijd heen, met enerzijds originele en anderzijds toegankelijke onderwerpen, bedoeld voor een breed publiek.Denkt u alvast mee en na?!

Wij horen graag van u via onze secretaris!

Het bestuur.

Evenementen rondom het 200ste gedenkjaar van de Slag bij Waterloo

Een marketentster, zittend op een kanonsloop, met haar kind, hond en vermoedelijk haar gesneuvelde echtgenoot, tijdens de Slag bij Waterloo. Op de achtergrond doemt Nederlandse infanterie op tussen de rook. Schilderij J.J. Eeckhout, 1826.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

- Doorlopend: Waterloorouting Nationaal Militair Museum langs objecten in de vaste exposities die gerelateerd zijn aan de Slag bij Waterloo. Locatie: Nationaal Militair Museum, Soesterberg. Zie: www.nmm.nl/over-het-nmm/kenniscentrum/themapaginas/waterloo

- Doorlopend: Waterloo 200. Discover the battle that changed the world. Web expo National Army Museum, Londen, zie: http://www.nam.ac.uk/waterloo200/

- Vanaf 11 juli: Tentoonstelling Tweehonderd jaar Slag bij Waterloo 1815-2015.
Locatie: Museum Militaire Traditie, Driebergen. Zie: www.museummilitairetraditie.nl

- T/m 27 september: Tentoonstelling Ooggetuigen van Waterloo. Presentatie rondom historische veldslag 1815-2015.
Locatie: Rijksmuseum, Amsterdam. Zie: www.rijksmuseum.nl/nl/waterloo

- 5 september: Studiedag: 200 jaar Verenigd Koninkrijk. Sprekers zijn onder anderen Erwin Muilwijk en Louis Ph. Sloos.
Locatie feestzaal van het stadhuis in Aalst. Deelname is gratis. Inschrijven (verplicht, vóór 30 augustus) via erfgoedcel@aalst.be Meer informatie is verkrijgvaar via: www.uitinvlaanderen.be/agenda/lezing-of-congres/regio-aalst

- T/m 15 september: Tentoonstelling De schoonheid van de oorlog. Waterloo 1815-2015.
Locatie: Koninklijke Bibliotheek van België, Brussel. Zie: www.kbr.be

- T/m 31 oktober: Tentoonstelling Waterloo 1815-2015 'Europa uitgedaagd'.
Locatie: Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Brussel. Zie: www.klm.mra.be

- Tot eind oktober: Vlaardingen was de eerste. Tentoonstelling over hulp bij de Slag bij Waterloo.
Locatie: Stadsarchief Vlaardingen. Zie: http://www.vlaardingen.nl/Bestuur_Organisatie/Nieuws_en_actualiteiten/Nieuws/Tentoonstelling_over_hulp_bij_Slag_bij_Waterloo

- 11 september: Symposium Waterloo 200. De Slag om de herinnering. Sprekers zijn onder anderen: Ben Schoenmakers en Louis Ph. Sloos.
Locatie: Rijksmuseum, Amsterdam. Zie: www.rijksmuseum.nl/nl/symposium-waterloo

Verwant:

- T/m 8 november: Alexander, Napoleon, Joséphine. Een verhaal van vriendschap, oorlog en kunst uit de Hermitage
Locatie: Hermitage Amsterdam. Zie: www.hermitage.nl

Literatuursignaleringen

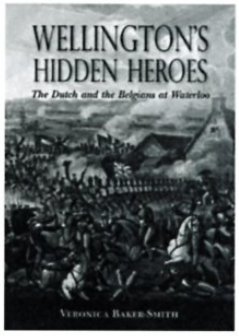

Veronica Baker-Smith
Wellington's hidden heroes. The Dutch and the Belgians at Waterloo
Uitgeverij Casemate, Havertown (Penn, US), 2015
208 p., geïll., gebonden
ISBN 978-16-1200-332-0
€ 19,95

Kees Schulten
Waterloo 18 juni 1815. De val van de adelaar
Uitgeverij Walburg Pers, Zutphen, 2015
286 p., geïll. in kleur, paperback
ISBN 978-90-5730-426-2
€ 19,95

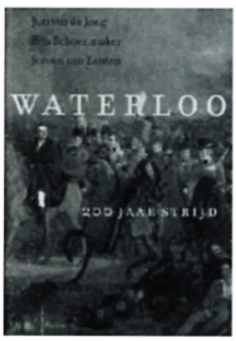

Jurriën de Jong, e.a.
Waterloo. 200 jaar strijd.
Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2015
325 p. geïll. in full colour, paperback
ISBN 978-90-8953-474-3
€ 19,90

Rogier Rijpkema, Jaap Cuperus
1815-2015. Militaire Willems-Orde. 200 jaar moed, beleid en trouw'
Uitgave Studiekring Ridderorden en Onderscheidingen (SRO), 2015
812 p., geïll. in full colour, paperback
ISBN 978-94-6299-056-2
€ 35,- (excl. verzendkosten)
Te bestellen via de SRO, www.vereniging-sro.nl

Erwin Muilwijk, Gareth Glover (red. Engelse vert.)
Standing firm at Waterloo.
Deel 3 van 4.
E-book Sovereign House Books/ Lulu, 2015
240 p., geïll., paperback, A4-formaat
ISBN 978-90-819318-5-4 (zwart-wit uitgave) € 23,-
ISBN 978-90-819318-4-7(uitgave in kleur) € 42,55
Te bestellen via:
http://1815fieldarmy.nl/

Louis Ph. Sloos
Onze Slag bij Waterloo. De beleving van de overwinning op Napoleon in Nederland
Uitgeverij Vantilt, Nijmegen, 2015
304 p., ruim 350 illustraties in full colour, groot formaat, paperback
ISBN 978-94-6004-208-9
€ 29,50 (tot 15 juli, daarna 34,50)

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M. van Hoof
E info@marsethistoria.nl
- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.
W. den Dunnen, Residencia la Cigüena, apartamento 70, Paseo de las Cumbres S/N, 21449 Islantilla, Lepe (Huelva), wimdendunnen@gmail.com.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@kpnmail.nl
- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E p.c.boer@home.nl
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis
- ***b9 Mariniers:***
info@marsethistoria.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: drs. T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl
- ***c1 Uniformen:*** F.A.Th. Smits, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, T 06 22 23 37 89, E smits@ziggo.nl, T werk 015 215 05 53, E f.smits@legermuseum.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** F.A.Th. Smits, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, T 06 22 23 37 89, E smits@ziggo.nl, T werk 015 215 05 53, E f.smits@legermuseum.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
W.L. Plink, Loolaan 480, 7315 AE Apeldoorn, T 055 207 09 06, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
drs. J.P.C.M. van Hoof, E info@marsethistoria.nl
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma †, drs. B.G.J. Elias, F.J. van Lier †, H. Muller †, drs. J. Nuis

Lid van Verdienste
T.L.D. Postma

Bestuur
Drs. R. de Winter, voorzitter
Mr. W.J. Zaagman, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester

Mevr. M. Groen
Dr. L.Ph. Sloos

Secretariaat:
Nijverdalseweg 97
7461 TC Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
De jaarcontributie voor 2015 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 35,00 (buitenland € 37,50), over te maken op rekening IBAN NL44 RABO 0147 8895 37 (Rabobank Amersfoort) t.n.v. Mars et Historia.
Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt krijgen een korting van € 2,50.

Ledenadministratie
Dr. W.L.M. Adriaansen
Grote Spie 67
4819 CN Breda
T 076 541 20 54

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

